

ДЗВОНИ

ЛІТЕРАТУРНО
НАУКОВИЙ
ЖУРНАЛ

РИМ - ДІТРОЙТ

Ч. 2 (101) - 1977

В. ДЯДИНЮК

ВИДАННЯ
УКРАЇНСЬКОГО КАТОЛИЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМ. СВ. КЛИМЕНТА ПАПИ

EDITIONES
UNIVERSITATIS CATHOLICAE UCRAINORUM
S. CLEMENTIS PAPAE

ч. 2 (101)

P. 1977

ДЗВОНИ
CAMPANAE - THE BELLS - LE CAMPANE
LES CLOCHES - DIE GLOCKEN

Тримісячник української християнської літературної творчости

видає

Філософічно-гуманістичний факультет УКУ
Редакцію веде проф. д-р Богдан Лончина

РИМ - ДІТРОЙТ
1977

Богдан І. Лончина

ПОДВІЙНИЙ ЮВІЛЕЙ ПАТРІАРХА ЙОСИФА

У 1977 році припадають дві річниці в житті Патріярха Йосифа — 85-ліття життя (17 лютого) та 60-ліття священства (30 вересня). Великі це річниці і дуже рідкі. Всі українці католики, починаючи від лютого ц.р. і через цілий рік, відзначатимуть — в Україні тайно, а у вільному світі явно — оцей славний і благословенний подвійний ювілей Голови Помісної Української Католицької Церкви. Славний він і благословенний тому, що виходить далеко поза межі особистого ювілею, а стає святом цілої нашої Церкви, підкресленням змагань за її основні права, за її самоуправу, за її помісність.

Чому цей ювілей є святом цілої Церкви? Бо для неї Блаженіший працював ціле своє життя, за неї терпів переслідування, для неї далі трудиться — для її відродження і її розвою. Його треба зачислити до ряду отих найславніших світочів нашої Церкви, якими були митрополити Іларіон, Клим Смолятич, Ісидор, Велямин Рутський, Петро Могила, Андрей Шептицький. Всі вони жили для Церкви, були її символом для зовнішнього світу, гідно й свято репрезентували її й боронили. Це саме можна сказати і про цьогорічного Ювілята, Патріярха Йосифа.

Неможливо в цій короткій статті переказати цілого його життя, ні вчислити всіх його заслуг. Зупинюся тільки коротко над його 25-річним терпінням у совєтських в'язницях і таборах, його чудесним визволенням з тієї неволі та його ділами.

1. Коли 1-го листопада 1944 року помер святоюрський святець і мудрець, Митрополит Андрей, його наслідником на митрополитичому престолі став архієпископ Йосиф Сліпий. Та недовго втішався новий митрополит сякою-такою волею в зайнятому большевиками Львові, всього 151 днів. Вночі з 10 на 11 квітня 1945 р. большевицька влада арештувала його, засудила на довгі роки ув'язнення і вислала до сибірських тюрем і концентраційних та-

борів. Яке було життя митрополита — в'язня на далекій холодній півночі? Австрієць, проф. д-р Франц Гробауер, що був через кілька місяців товаришем недолі Митрополита в одному з таборів рабської праці, написав про це свій спомин. Ось з нього маленький виїняток:

« Вагоном сильно шарпнуло і поїзд поволі зупинився. Знадвору чути було роздратовані переклики й поспішні кроки. Хтось вигукував накази. Засуви важких дверей нашого вагона — до речі, був це вагон для транспорту худоби — відсунулися. Згряя політ-солдатів втиснулася до середини й, з пістолетами в руках, почали виганяти нас у зимову, холодну як лід, ніч. Перед нами лежало поле, вкрите глибоким снігом. Пройти крізь снігові замети було надзвичайно тяжко. Раз-у-раз хтось падав і, здавалося, що загрузне в снігу назавжди... Аж от поблизу від мене якийсь в'язень завалився з ніг. Негайно прискочив до нього конвоїр і почав 'підкріпляти' його рушничним прикладом. Мій сусід з трудом підвівся на ноги, зробив два кроки і знову повалився. Я перебрів снігом до знесиленого, вхопив його мовчки під руку, а другою рукою тягнув його речі. І так ми вдвох ішли. Перед барачним будинком нам казали зупинитися. Тут мала бути лікарська перевірка... Хоч лікарський огляд був дуже поверховий, проте процедура довго тяглася. Тоді як ми чекали на свою чергу, я познайомився ближче з моїм товаришем недолі. Досі я знав лише його прізвище: Сліпий. Я здогадувався, що він священик; на це вказувала його зовнішність: достойна постать, повна гідности поведінка, посивіла борода. І справді я не помилявся. Після деякого вагання в'язень відкрив карти: передо мною стояв львівський архієпископ. Дуже тяжка подорож постарила його передчасно. Він сидів утомлений на своєму наплечнику й чекав, як усі інші, що з нами зроблять. Аж тут несподівано відчинилися двері, до кімнати впали два зухвалі парубки. Очима розглядалися по присутніх, немов би когось шукали. Їх погляд зупинився на Митрополиті. В одну мигь прискочили до нього й знову щезли, скоріше ніж можна було очуняти. Разом з ними щез також багаж владики. Князь Церкви лежав на підлозі, з його уст і з носа сочилася кров ».

Таких картин, та й ще багато гірших, жорстокіших, було багато. Цього високого церковного достойника, наслідника апостолів, трактували як звичайного злочинця. Скільки він витерпів, тільки один Бог знає. Та на волі Митрополит ніколи не говорив про свої терпіння. Тільки з деяких його промов можна собі їх уявити. У своїй проповіді до грецьких семінаристів у Римі він го-

ворив: « Кожного з тих, хто хотів би працювати як душпастир під большевицькою владою, в країні, де переслідуються релігія, чекає геєнна. Готуйтеся до найгіршого. Вас будуть ображати... над вами будуть глумитися і знущатися. Будуть на вас плювати і вас бити. Не раз будете помирати від холоду й голоду. Довгі тижні не матимете спромоги обмитися, ваш одяг перемінився в лахміття, ваші черевики будуть без підшви. Прийдуть такі тижні й місяці, що ви будете цілком ізольовані, відрізані від людей і світу, всіма покинуті й забуті... ».

2. Постає питання: яким способом витерпів Митрополит Йосиф ці переслідування. Це можна пояснити лиш одним словом: чудо! Господь зберіг його чудесним способом, бо призначив йому велику роллю в відбудові зруйнованої Української Католицької Церкви.

В неділю 10 лютого 1963 р. Святіший Отець Іван XXIII прийняв на авдієнції льомбардське паломництво під проводом тодішнього архієпископа Медіоляну, кард. Дж. Монтіні, теперішнього Папи. При кінці своєї промови Папа несподівано змінює тему і каже: « Скажемо вам довірочно ще одне слово. Якраз звітлія, зі Східньої Европи, Ми отримали вчора ввечорі зворушливу радісну новину, за яку Ми в покорі дякуємо Господеві. Бо вона, за таємничими Божими замислами, може дати святій Церкві і праведним душам нове піднесення віри і поштовх до мирної та благодотворної апостольської діяльності. Не встряваймо в незбагнені пляни, для здійснення яких Бог кличе всіх до співпраці. Своєю ласкою та відданою службою чистих душ, душ добрячих і шляхетних, Він сполучує в одну цілість окремі людські зусилля, немов окремі нитки однієї тканини ». Говорячи повищі слова, голос Папи Івана дрижав, лмався від зворушення, сльози виступили йому на очах, Папа витягнув хусточку й витирав їх. На що ж натякав Папа у своїй промові? Римський щоденник « Іль Темпо », у виданні з 10 лютого 1963 р., пише: « Владика Йосиф Сліпий, український католицький архієпископ і митрополит Львова, що був ув'язнений ще в квітні 1945 р., вийшов на волю. Советська влада випустила його в останніх днях, після 18 років майже безпереривного позбавлення волі... На початку минулого року советське МВД робило на Митрополита сильний натиск, щоб він відцурався від католицизму і підпорядкував себе московському православному патріярхові. Зроблено йому також виразну обіцянку, що він стане настушником на становищі патріярха російської православної Церкви. У відповідь на таку пропозицію владика Слі-

пий мав мужність послати советському урядові енергійний протест проти спроби підкупити його. При цій нагоді владика пояснив, чому він не може прийняти такої пропозиції, і заявив свою вірність Апостольській Церкві в Римі ».

Ось причина зворушення й радості Папи Івана. Вістка про звільнення Митр. Йосифа з советської каторги облетіла цілий світ, викликаючи в ньому велику сензацію. Журналісти висували здогади: Як дійшло до визволення Митрополита з советського ув'язнення та ЧОМУ советський уряд звільнив його. Були різні здогади, та всі вони не видержують критики. Справа визволення Митр. Йосифа така незвичайна, така несподівана, що її можна пояснити тільки одним словом — чудо! « Незбагненною є сила молитви, незбагненною таємницею є відповідь Божого милосердя на крик людської душі. Але найбільшою містерією є відзив Бога на молитву, коли ми молимося не за себе, а заступаємося нашою молитвою за іншу людину... Тоді коли Митрополита стерегли на каторжних роботах, Церква молилася Богові за нього. Молився сам Голова Церкви..., молилася українська Церква, її ієрархія і вірні. Молилися владика і вірні інших народів » (М. Рудницька, *Невидимі стигмати*). І сталося чудо. На волю виходить той, про якого думали, що залишиться до кінця життя в жахливих умовах советських таборів; прямо воскресає з мертвих той, про якого думали, що він уже мертвий.

3. Після короткого, бо тільки двотижневого відпочинку в грецькому монастирі в Гроттаферрата біля Риму, Митрополит Йосиф взявся до активної праці для добра нашої Церкви і Народу. Він працює дуже інтензивно кожного дня вже чотирнадцять років. Серед тієї праці застав його 85-річчя життя та 60-річчя єрейських свячень.

Ми знаємо, що зробив Патріярх Йосиф за тих чотирнадцять років на волі. Тому не будемо вичислювати всіх його діл — будинків, які він збудував чи купив, установ, що їх заложив, книжок, які він видав — а зупинимося коротко на одній діяльності — змаганні за патріярхальний устрій Української Католицької Церкви. Що ж це таке отой патріярхальний устрій, ота помісність, яку прийняв ІV-ий Архiepіскопський Синод українських єпископів у Римі в 1969 р., та яку потвердив V-ий Архiepіскопський Синод у Римі восени 1971 р. і вибрав постійний Синод з 5 єпископів під проводом Верховного Архiepіскопа для керування нашою Церквою без жадних посторонніх чинників? Ця помісність, і це головне, це збереження нашої релігійної спадщини, це збережен-

ня українського благочестя. Ця помісність це внутрішня й адміністративна автономія нашої Церкви, зн. право українських єпископів рядити тією Церквою, вибирати своїх єпископів, творити нові єпархії, видавати богослужебні книги, встановляти богослужебну мову, одностайно виховувати кандидатів на священників. Іншими словами — у нашій Церкві ми, а не чужинці, маємо бути господарями. Одначе в справах чистоти віри й моралі наша Церква підпорядкована Апостольській Столиці, навчальному урядові Святішого Отця. Таким чином ми зберігаємо характер східної Церкви, а одночасно ми є членами Вселенської Церкви під проводом Христового намісника, римського Папи.

Колись українська Церква мала всі права і привілеї патріяршої одиниці, помісної Церкви. Опісля Апостольська Столиця поволі відбирала нашій Церкві ті права. В тому була частинно й наша вина, бо ми дозволили на це без жадної боротьби. Та прийшов II Ватиканський Собор, приїхав Голова Української Католицької Церкви до Риму, упімнувся за наші права і розпочав свою діяльність. Це довело до деякого непорозуміння з Римською Курією, яка, samozрозуміло, не хотіла втратити своєї адміністративної влади над українською Церквою. У справу вмішалася і московська патріярхія, і советський уряд, і вона набрала міжнародного значення й розголосу. Ватикан відповів негативно на прохання української католицької єрархії створити український патріярхат. Не зважаючи на кількакратну відмову, наш церковний провід не знеохочується, а в своїй діяльності має постійно на увазі одну мету: завершення розбудови української Церкви патріяршою структурою. Це велика ідея, це одинокий рятунок української католицької Церкви, переслідуваної там, а розпорошеної тут. Український патріярхат збереже її одність і власний характер. Без нього ми поволі будемо розпливатися в чужих Церквах.

Яка ж реакція нас самих на ідею українського патріярхату, кинену Блаж. Йосифом в часі 2-ої сесії II Ватиканського Собору та постійно порушвану всюди, де треба? На це треба коротко відповісти, що ми не здали історичного іспиту, бо не станули всі разом на захист справедливих прав української Церкви. В одній своїй проповіді Блаж. Йосиф вказує на головне лихо в нашій Церкві, що його слід усунути: брак єдності. « Не тільки брак єдності в Церкві, але й брак єдності в єпархії, у співжитті й у провіді. Внутрішні непорозуміння і дух незгоди — це одна з найголовніших причин нашого упадку. Наші вороги, в своїх змаганнях стерти з лиця землі Українську Церкву, користувалися нашими

внутрішніми роздорами. Для того провідною думкою усіх змагань до відбудови й оновлення Церкви мусить бути: за всяку ціну втримати єдність ».

Велику частину нашої духовної і світської спільноти немов би хтось засліпив, і ми не бачимо ясно того, що дуже ясне: що Блаженніший Йосиф, це Богом післаний нам провідник, якого всі ми повинні шанувати й слухати, та з яким повинні співпрацювати для досягнення великої і справедливої мети — завершення помісности української Церкви в рямцях єдиної, святої, соборної й апостольської Церкви. Жаден наш труд, жадна наша жертва не повинні бути за важкі для нас у праці для досягнення того великого ідеалу, щоб ми самі були господарями в нашій Церкві. Молитва, праця і щедра фінансова пожертва на Патріярший Фонд повинні стати нерозлучною частиною нашого життя. Тверда постанова виконати наш святий обов'язок оборони вікових прав нашої Церкви, це єдиноправильний спосіб вшанування 85-ліття життя і 60-ліття священства Голови нашої Церкви, Патріярха Йосифа.

« На кінець — мій зазив: Всі ті, що ще не зрозуміли, всі ті, яким видається, що справа не йде, хай переконаються вже раз на все, що в *патріярхаті* є наша майбутність! Хай вони заперестануть свою опозицію, свої критики, бо це до нічого не допровадить. Нехай не беруться думати, як *не* зробити, але нехай думають, як це *зробити!* Це два зовсім противні становища. І коли вже *всі* остаточно прийдуть до того зрозуміння, будьмо певні, що Церква і Нарід підуть сильно вперед і ми доб'ємося свого ».

Із Слова-Подяки Патріярха Йосифа, 17 лютого 1977.

Михайло Качалуба

ІЗ ЦИКЛЮ “ КІНЕЦЬ СВЯТОГО РОКУ ” В РИМІ

Сторожа, уряд, телефон
й холодна, тиха « Палаціна »,
і почекальня — ряд вікон,
червоні кольори на стінах...

Чекаємо — мій син і я;
і дивне почуття тривожить,
мов при читанні псалтиря,
так серце скаче ген із ложа...

І двері скригнули нараз,
а в них знайома всім нам постать...
— Ласкаво прошу! Страх погас,
Це батько мов нас просить в гості.

Говоримо... Хвилини в брід
біжать до вічності ручаю;
та я в душі моїй їх слід —
незримі скарби — зберігаю.

Ця постать — дзеркало немов
народу з серцем Прометей,
і хоч п'ють круки з нього кров,
воно таки міцне й живеє.

Це символ сили і терпінь
народу нашого в змаганні —
від поколінь до поколінь,
в боях, молитві та благанні.

Ми віримо, що Бог подасть
нам ласку єдності і сили
звільнити з пута рідну власть
і дати їй держави крила.

Зоя Когут

С Л І Д И . . .

Вони б, можливо, зовсім не зустрілись,
Якби не втома тіла й босих ніг...
І так — два світа раптом зупинились
На схресті двох заплених доріг.

В цих спільним був — пісок цей під ногами,
І спрага, й втома, й здушений одчай.
Вони різнились всіми почуттями,
В них різним був, здається, навіть — рай!

І так зустрілись. Зовсім випадково,
На схресті піскуватих двох шляхів.
Не спільною була в них навіть — мова,
Та деколи — не треба жадних слів,

Щоб розумітись...

Зірка засвітилась
Десь в небі!... І без жадного зв'язку
Дві постаті в надії — зупинились!
Дві постаті — по своєму молились!
І кажуть, що до нині залишились
Сліди двох пар колін — на жовтому піску...

Д-р Константин Біда

ІОАНІКІЙ ҐАЛЯТОВСЬКИЙ НА ТЛІ СВОЄЇ ДОБИ

Сімнадцяте століття це складна доба в історії України. Найперше це вік великих індивідуальностей: Сагайдачного, Хмельницького, Виговського, Петра Дорошенка, Івана Мазепи, Петра Могили; це доба великих зривів і подвигів, але й доба великих поразок, які на століття загальмували нормальний національний і культурний розвиток народу. Це доба великого культурного і наукового підйому: Київ знову стає центром культури та освіти для східнослов'янських і балканських народів, але рівночасно з тим найбільш освічені і найкращі уми українські кидають свою землю, щоби на півночі, в Московщині, сіяти плоди своєї вчености і науки. Закріплюється і підноситься на високий рівень українська Церква під кермою такого типу ієрархів як Петро Могила, Сильвестер Косів, але вже в другій половині того століття та Церква попадає під владу московського патріярха і на довгі століття тратить свободу свого релігійно-національного розвитку. Сімнадцяте століття в українській літературі — це час великого синкретизму, доба дивної сполуки середньовічного і сучасного, духовного і світського.

Усі ці притаманності доби помітні, коли студіюємо життя і творчість чільних носіїв української культури цього століття. Зупинімся над життям і творчістю одного з найбільш освічених і найпліднішого письменника того часу — Іоанікія Ґалятовського. Ще більше, ніж в інших наших письменників, позначаються в нього усі позитиви і негативи цієї доби.

Це найперше пильний і здібний студент Києво-Могилянської Академії, який звертає на себе увагу професора, а опісля ректора цієї інституції, Лазаря Барановича, що стає його постійним покровителем. Опісля Ґалятовський займає пост професора, а далі ректора Академії, щоби в останніх десятках свого довгого життя стати архимандритом чернігівського Єлецького монастиря і близьким спів-

робітником архієпископа Барановича в його чернігівській єпархії. Працюючи на пості ректора, а опісля на пості архимандрита найстаршого нашого монастиря, Ґалятовський видає ряд важливих творів, які є плодом не тільки його надзвичайної працездатности, але і великого знання західноєвропейської і візантійської літератури. В його творчості бачимо різні жанри тогочасної літератури. Найперше друкує він проповіді, поміщені у збірниках «Ключ Разумінія» і «Казаня придание до Ключа Разумінія», та гомілетичні трактати, які дочекалися кілька видань і перекладу на російську мову; стрінувшись з церковно-релігійними проблемами, які колихнули його народом, він пише ряд полемічних творів. Переживаючи зі своїм народом турецько-татарське лихоліття він відзначається на нього своїми працями, зверненими проти магометан; бачачи переслідування своїх земляків і своєї Церкви польським контрагентом, він відповідає на нього жалісним обвинуваченням. Коли відійшли такі культурно-релігійні діячі першої половини 17 ст. як Йов Борецький, Петро Могила і Сильвестер Косів, тоді він, разом з Лазарем Барановичем та Інноцентієм Ґізелем, стає вічна-віч з проблемами своєї сумної доби. Він уміло полемізує у своїх творах з поляками, зокрема з польськими єзуїтами і тут виявляє велике знання історії, зокрема історії Церкви і теологічних наук. Коли на сході, у Смирні появляється фальшивий месія, Сабета, тоді Ґалятовський, перестудіювавши Івана Золотоустого, Тому Брюсельського, Цезаря Баронія та інших християнських письменників, пише великий теологічний трактат *Месія Правдивий*, в якому боронить божества Ісуса Христа.

Ця полемічно-догматична праця належить до найбільш об'ємних творів Ґалятовського. Проти польської агресії на церковному полі звернені такі його твори, писані в польській мові, як *Білоцерківська Бесіда*, *Старий Костел* і *Фундамент*. Твори Ґалятовського, написані проти магометан, були відгуком на турецькі й татарські походи на українські землі, що почалися тоді, коли гетьман Петро Дорошенко, зневірений по Андрусівському мирі в будь-яку іншу розв'язку, шукав рятунку в союзі з турками. Тоді саме в атмосфері національної жалоби він пише в польській мові свій твір *Лебідь*. Виступаючи в ньому проти магометан, він насвітлює актуальну турецько-татарську проблему через призму свого теоцентричного світогляду: Бог терпить магометан, бо ще не сповнилась міра їх гріхів; насилаючи на нарід турків і татарів, Бог іспитує християнський нарід у твердості їх віри. Подібні думки висловив Ґалятовський у своєму іншому протимагометанському творі, *Аль-*

корані *Магомета*. А далі пише він два твори, звернені проти Аріянів, *Альфабет* і *Софія-Мудрість*, перший присвячений гетьманові Іванові Самійловичеві, другий — київському митрополитові Гedeонові Святополк-Четвертинському, в яких відкидає фальшиві обвинувачення польських єзуїтів, що українські православні ієрархи є прихильниками аріянізму. До окремого жанру творів Галятовського належать збірники чудес, які в тому часі тішилися надзвичайною популярністю. Першому свому збірникові він дає заголовок *Чуда Пречистия Богородици*, другому — *Небо Новое*. У цих збірниках він прославляє Богоматір, ідучи за духом свого часу, в якому в Україні почитання Богоматері дуже поширилось, що знайшло також повний вираз у проповідях Антона Радивиловського та Лазаря Барановича. Зокрема другий збірник, *Небо Новое*, був дуже популярний і ще за життя автора його перевидано кілька разів і перекладено на російську і польську мову.

Одну зі своїх праць, названу «*Скарбниця всего світу*», присвятив Галятовський історії свого Єлєцького монастиря. Вік та історія цього монастиря заслуговували на те. Побудований сином Ярослава Мудрого, князем Ярославом, цей монастир був одним з найстарших в Україні і пережив усі фази історичного лихоліття. Два останні твори Галятовського, *Боги Поганські* і *Души людей Умерлих*, написані в останніх роках його життя, переповнені дискусіями про демонів та сехатологічними міркуваннями.

Оце короткий огляд літературної спадщини нашого письменника 17 ст. Як інші письменники того століття, такі напр. як Кирило Транквіліон Ставровецький, Мелетій Смотрицький, Карпович, Антін Радивиловський, Лазар Баранович, Стефан Яворський, Теофан Прокопович — Галятовський належить до доби барокка. Найбільше уваги присвячено в його творах питанню Бога, релігії і християнської моралі. Проте поворот до середньовічного теоцентризму не виключає в нього тих елементів і мотивів, що їх актуалізувала доба ренесансу. При усій сукупності релігійно-богословських інтересів, він не кидає думки про земське життя, що становить одну з характеристичних притаманностей барокка. Хоч у нього, як взагалі в українській барокковій літературі, велика перевага духовного елемента над світським, він є людиною всестороннього зацікавлення. Побіч домінантної в нього релігійно-богословської тематики бачимо в його творах зацікавлення історією, елементами природознавства, біології, зоології, астрономії, а навіть етимології. Як в середньовічній літературі, так і в його творах домінує світогляд, що кожне буття в світі є тільки симво-

лом вищого, божественного буття. І так як в інших письменників цієї доби, у нього помітний синкретизм — дивна сполука християнського і поганського мітологічного елементу. Як київський митрополит Сильвестер Косів у своєму *Патерику* порівнює монахів Києво-Печерського монастиря зі Сатурном, Юпітером і Марсом, так і Галятовський не рідко послуговується у своїх проповідях олімпійськими богами й іншими мітологічними постатями у навчанні правд християнської віри. Це зовсім не протизоворічить його щирим і глибоким християнським почуванням. Він напр. може перевести паралелю між Христом і Зевсом тільки на те, щоби підкреслити важливість божественної місії Христа на землі.

Твори Галятовського зраджують його велике знання не тільки своєї і візантійської, але передусім клясичної і західноєвропейської літератури. Він цитує або покликуються на таких римських авторів, як Овідій, Вергілій, Пліній, Ціцерон, Сенека, Квінт Курцій, Валерій Фляккус і Евтропій. Починаючи від таких авторів I-ого ст. як Філон [який написав твір *De vita contemplativa*] і як Йосиф Флявій, автор *Юдейської Війни*, він ознайомлений з християнськими авторами усіх дальших віків. Йому відомі праці св. Августина (які він використовує як одне з головних джерел для свого *Месії Правдивого*), а далі Флявія, Йоана Кассіяна, Фортуната, св. Григорія з Туру, Петра Альфонса, Петра Ключійського, Анзельма Кентерберійського, Альберта Великого, св. Томи з Аквіну, Томи Брюсельського (якого твори він використовує у своїм *Месії Правдивім, Фундаментах, Лебеді і Альфаветі*). У своїх протимусулманських творах він користує з праці німецького історика Левенклявія та італійського автора І. Ботера. Побіч св. Письма він найчастіше послуговується твором Цезаря Баронія *Annales Ecclesiastici*. Бароній був дуже популярний в 17 ст. в Україні. На нього покликуються не тільки Галятовський, але і Захарія Кошистенський у *Палінодії*, Петро Могила у *Лімосі*, Симеон Полоцький у *Жезлі Правління* і Стефан Яворський у своїх проповідях. Галятовський добре ознайомлений з такими польськими літописцям як Длугош, Меховіта, Мартин Кромер, Мартин Бельський, Матей Стрийковський та іншими польськими авторами. Його широка освіта може бути мірилом рівня культури України і освіти письменників та вчених того століття.

Як бачимо, інтелектуальний і науковий потенціал України 17 ст. був великий; і ним теж надмірно збагатилася Москва. Але пригляньмось, який був характер літератури того століття; яке було її відношення до сучасних важливих проблем в Україні?

Візьмім передусім до уваги творчість Галятовського як літературного репрезентанта цієї доби. Ідучи за духом схолястичної школи, до якої він належав, він старався у своїх писаннях не виходити поза релігійну тематику і держався якось здалека від сучасних реальних питань свого народу. Вони в нього тихо пульсували, пробиваючись злегка на поверхню, вони навіть частинно були сти-мулом у його творчості, але він старався не давати їм у своїх творах видного місця. Можна говорити тільки про слабкий « відгомін сучасності » у його творах. За життя Галятовського відбувались важливі політичні і соціальні події. Він писав в добі, що починається смертю Богдана Хмельницького, а кінчиться початком панування Івана Мазепи. Це був час, коли його батьківщина була предметом торгів політики польської та московської, в якому Москва закріплювала своє панування над його країною, в якому її безжалісно нищили турки і татари. Це був час, коли загострювався соціальний конфлікт між козацькою старшиною і козацькою масою, коли його Церква втрачала автономію, діставшись вкінці під повну контролю московської патріархії. До жадної з них Галятовський не зайняв виразного становища. Ще найсильніше акцентує він оборону своєї Церкви у своїй полеміці з польсько-латинським контрагентом. Хоч його полемічні писання, звернені проти магометан були викликані агресією турецьких і татарських військ на землі його батьківщини, то однак до цієї болючої проблеми підходить він як схоляст, стараючись інтерпретувати її тільки з релігійно-моральної точки зору. Спокійний тон його протимагометанських полемічних творів стоїть у контрасті до розмірів народних нещастя, спричинених турецько-татарською агресією. Те саме бачиться у його сучасника, Антона Радивилівського. Находячи у своїх творах багато місця на приклади з історії ізраїльського, грецького, римського, сирійського і інших народів, Галятовський майже не знаходить місця на приклади чи картини свого народу. Показчик імен у його великому творі « *Ключ Разумінія* » обіймає — за нашим підрахунком — на сотки чужих імен тільки такі чотири імена, що відносяться до історії України: Олег, Рос, Русь, Оскольд.

Яка причина цієї універсальності, яка наглядна в ідеї, тематиці та мотивах тогочасної літератури, в якій проблеми свого народу, за винятком проблем релігійних, майже не знаходили місця? Яка причина цієї відчуженості від питань свого народу? Михайло Грушевський шукає причини цього явища у схолястиці, що її ширила Київська Академія і тим вбивала почуття національної сві-

домости. Це твердження можна прийняти тільки з великою резервою. Схолястика панувала і в Польщі, а все таки тоді польські письменники, а зокрема проповідники, типу Скарги і Млодзяновського, були носіями польської політичної думки й агресії. Брак державного, політичного центру був основною причиною відчуженості цієї літератури від своєї землі. Формування такого центру почав Богдан Хмельницький, якому перешкодила в закінченні його історичного діла Переяславська Угода, а опісля його передчасна смерть. Зайво підкреслювати, що доба « Руїни » не скріпила національного почуття серед української інтелектуальної верстви того часу. Як бачимо на прикладі Галятовського, тодішній український інтелект шукав свого вияву на релігійно-церковному полі. А рівночасно з тими фактами на півночі, в Москві, закріплювався державний центр Михайла Алексієвича і його нащадків, до якого почали тяготіти носії української культури. Не могли вони їхати до Києва за « жалованими грамотами », за фінансовою поміччю для видання своїх творів, їхали вони зі своїми проханнями до Москви, як це робив архимандрит Галятовський, його покровитель, чернігівський архієпископ, Лазар Баранович, і багато інших. Спільність релігії торувала дорогу українського інтелекту на північ, а московських воеводів на південь — до Києва. В тому часі, коли українські видання, від *Острозької Біблії* починаючи, видання Ставроцьких, Смотрицьких, Могил, Беринд, Зизаніїв, Гізелів, Радивиловських, Тупгаленків, Барановичів і Галятовських та інших творили і збагачували культуру Московщини, коли Славинецькі, Яворські, Прокоповичі створювали систему освіти і культури на півночі, тоді карано смертю гетьманів Сомків, позбавлявано гетьманства Самійловича, а насаджувано гетьмана Брюховецького; тоді заборонювала і палила московська влада усі ті українські видання, між ними *Ключ Розуміння* і *Месію Правдивого* І. Галятовського, в яких догми української православної Церкви відрізнялися від вчення російської Церкви. В тому часі, при кінці життя Галятовського, підкорено українську Церкву московському патріярхові, якому українські православні єрархи, осамітнені, не маючи опертя у своєї політичної, державної влади, не могли опертися.

На житті і праці Галятовського, типового представника українського літературного і культурного життя 17 ст., зарисовується ясно доля нашого інтелекту цієї доби. Велика потенція цього інтелекту була втрачена для своєї справи, бо не було сильної політично-державної почви, яка одинока гарантує нормальний розвиток національної культури.

Іван Боднарук

БАРД СТІЛЕЦЬКОЇ МУЗИ

(У перші роковини смерти Романа Купчинського)

Великий ідейний зрив, що завів квіт української молоді в ряди Українських Січових Стрільців та велів їй у час I-ої світової війни боротися за волю України, розбудив багату стрілецьку творчість. Вона проявилася в літературі, малярстві й музиці. У Пресовій Кватирі УСС поставали теми до мистецьких картин і літературних творів, творилися стрілецькі пісні, які наш народ співає до сьогодні. З-поміж Усусусів вийшли три визначні співці-барди й композитори Січового Війська, які вже спочили вічним сном на американській землі. Першим із них відійшов Михайло Гайворонський у 1949 році в Нью-Йорку, в 1972 р. закінчив життя в Трентоні Лев Лепкий, а минулого року зійшов у могилу Роман Купчинський. Із стрілецького середовища вийшли й мистецькі твори Осипа Куриласа із стрілецького побуту.

Окремим характером визначається стрілецька пісня і поезія стрілецького життя. На полі стрілецької пісенної творчості здобули собі славу особливо Р. Купчинський і Л. Лепкий. Поруч них належали до стрілецького Парнасу: М. Угрин-Безгрішний, Ю. Шкрумеляк, М. Голубець, В. Бобинський, А. Лотоцький, А. Баландюк, Л. Луців. З-поміж стрілецьких пісень здобули широкий розголос головню оці: « Ой упав стрілець у край зруба » Гайворонського, « Ой у лузі червона калина похилилася » Ст. Чарнецького, « Ой, видно село, широке село » Льоня Лепкого, « Питається вітер смерти » Ю. Шкрумеляка та деякі інші. В усіх стрілецьких піснях знайшла вираз збірна психіка нашого стрілецтва, виявляються його почування і надії, його розчарування і невдачі, відбивалися переживання поодиноких стрільців. Стілецька пісня залишила глибокий слід у нашій літературі й нашому мистецтві. « Стілецький неоромантизм » став своєрідним закінченням доби, після якої настала чи не найжорстокіша доба в житті нашого народу. Він є не тільки одним із могутніх завершень галицько-укра-

їнського романтизму, але теж доказом, що у співучого українського народу навіть у час війни і кривавої боротьби не мовчать Музи, бо наші стрільці навіть, « як ідуть у бій, то співають і зі співом умирають ». Стрілецька неоромантична творчість жде ще свого дослідника. Стрілецькі пісні стали вже подекуди народними піснями, а їх авторів інколи вже забувають і часто не подають їх прізвищ на програмах концертів. Стрілецькі пісні перейшли швидко в уста народу і стали його власністю.

Між поетами боротьби за волю України Роман Купчинський, письменник і журналіст, старшина УСС і УГА, відомий як співець стрілецького життя. Він був теж видатний композитор та великий майстер слова і звуку. На жаль, його поезій ще не видано й не зібрано в одній книжці. Безумовно найтривкішу пам'ять залишив по собі, як автор кількадесятьох (одні нараховують їх 60, інші — навіть 80) пісень, до нині живих, щирих, глибокою радістю і тугою овіяних. Співають їх наші люди, часто не знаючи, чії вони. Наприклад, мало хто з українців знає, що автором нашого національного-релігійного гімну « Боже великий, творче всесвіту » є Р. Купчинський. Разом із деякими іншими стрільцями творив він те, що сьогодні називаємо мітом Січового Стрілецтва. Цей міт позначився з особливою силою в багатьох стрілецьких піснях, і в цьому полягають великі заслуги Романа Купчинського. Його пісні про стрілецьке життя прийнялися і поширилися сильно, бо мають легку й принадну форму та сильно промовляють до почувань. Тому « Думка » в Нью-Йорку вшанувала 50-ліття музичної творчості Купчинського окремим концертом у Народному Домі. Тими піснями побудував собі Покійник нерукотворний пам'ятник, бо створені ним стрілецькі пісні ще за його життя стали народними піснями. Розказав нам Микола Понеділок у своєму спомині-ескізі *Знайомство з Романом Купчинським*, як то він, М. Понеділок, перестав захоплюватися обожуваними раніш російськими романтичними романсами, коли несподівано почув від галичан стрілецькі й любовні пісні Р. Купчинського.

Роман Купчинський, син священика, о. Григорія Купчинського й Олени Підсонської, народився 24 вересня 1894 року в Розгадові, Західна Україна. Закінчивши гімназію, ще перед війною розпочав вищі студії. Студіював теологію у Львові в 1913-1914 рр., потім учився у віденському університеті в 1921-1922 рр., а опісля в Укр. Тайному Університеті у Львові в 1922-1924 рр. В 1919 році одружився з Оленою Ходоровською. Коли вибухла I-ша світова війна, пішов до Українських Січових Стрільців, де зустрівся з

іншими поетами-стрільцями, як Лев Лепкий, Юра Шкрумеляк, Микола Голубець, Олесь Бабій, Василь Бобинський та ін. В сотні Дідушка пройшов повен трудів і небезпек шлях від Веречок, через Маківку, аж до Стрипи. Тут знову, по важких боях, — Семиківці, Богатківці, Панталіха, Бурканів, Соколів, Раковець, Соснів — прийшла довша перерва в боях. І тут, у Соснові на Поділлі, розвинулася духова творчість Усусусів, а разом із ними також творчість Романа Купчинського. В ранзі поручника служив пізніше в УГА й разом із нею перейшов Збруч. Працював у Головній Пресовій Кватирі УСС в 1914-1918 рр. Тут поставали поезії, пісні, народжувалися теми до мистецьких творів і дотепи до гумористичних журналів — *Самохотник*, а згодом *Бомба*.

Коли наші Визвольні Змагання закінчилися програною, Р. Купчинський у 1920-1921 рр. знайшовся в таборі полонених у Тухолі. Потім прийшли Бригідки та важке життя під польським окупантом. В час II-ої світової війни емігрував до Німеччини, де публікував свої поезії в різних періодичних виданнях і творив нові твори. В 1949 році виїхав до ЗСА й жив у Нью-Йорку. Дня 10 червня 1976 р., на 82-ому році життя, замкнув навіки свої втомлені очі бард Стрілецької Музи. Похоронений в українському Пантеоні, на українському кладовищі в Бавнд Бруку.

Покійник мав великий талант, але був досить байдужий на те, як той талант використати. Іван Кедрин у книжці *Життя — події — люди* пише, що сердечно дораджував Купчинському, щоб він переписав із мікрофільмів річників *Діла* в Нью-Йорку свої чудові, унікальні малі фейлетони, що колись появлялися в *Ділі* у рубриці «Відгуки дня», а видавництво «Червона Калина» видасть їх окремою книжкою. Але Купчинський не дбав про це. Щоправда, він тоді був уже хворий і втратив зацікавлення власною колишньою працею. А шкода, бо така книжка була б дуже цінна. Треба бо знати, що в 20-30-тих роках Купчинський був найкращим фейлетоністом. Писав свої фейлетони під псевдонімом Галакціон Чіпка. У тих роках був ще тільки один такий український фейлетоніст — але іншого жанру — Степан Чарнецький, який писав малі фейлетони під псевдом Тиберій Горобець.

Був Р. Купчинський колись фанатичний мисливець. Ненавидів позерство, тому то в його творах не побачимо ніде ніякої пози. Не терпів компліментів і був дуже вражливий на пункті журналістичної етики. За поглядами належав до традиціоналістів-консерватистів.

Свої твори поміщували стрілецькі поети й письменники спер-

шу в різних журналах і в окремому органі *Шляхи*, що з 1915 року став виходити у Львові за редакцією Федорцева. В 1917 році вийшло перше число збірника УСС п.н. *Червона Калина*, що його зредагував М. Угрич-Безгрішний. В молодості дав Купчинський ряд поезій виразно символістичного характеру, в яких відчуваємо вплив В. Бобинського. Бобинський написав багато віршів із стрілецькою тематикою і разом із мистцем Левом Гецом приготував *Антологію УСС*. Це видання було рукописне, на зразок старовинних книг.

Після I-ої війни В. Бобинський побував у Києві, де зблизився до поетів групи «Музагет» (Загуд, Савченко). Ці останні так вплинули на нього, що 1921 року зорганізував він із Р. Купчинським та Ол. Бабієм групу поетів, яка, шукаючи «нових шляхів у мистецтві», видала 4 числа журналу *Митуса*.

У Краю був Р. Купчинський редактором видавництва «Червона Калина», співробітником *Діла* та головою Товариства Письменників і Журналістів ім. І. Фрэнка (ТОПІЖ). Редакція *Діла* охоплювала 10 осіб і в склад її входив теж Купчинський у ролі малого фейлетоніста. Коли в Советській Україні в 1934 р. розстріляли 28 укр. діячів, мистців і письменників, то Рада ТОПІЖ-у у Львові видала з цього приводу гострий протест і його підписав Купчинський, як голова. Був він головою аж до 1939 року, отже, останнім. За його каденції ТОПІЖ організував літературні конкурси з грошовими нагородами та влаштовував вечори лавреатів конкурсу, на яких бувало завжди багато людей. У лютому 1935 р. ТОПІЖ улаштував перший на наших землях Баль Української Преси, який пізніше щороку був найбільшою і репрезентаційною імпрезою. В Америці був головою, а далі почесним головою Спілки Українських Журналістів Америки. Після д-ра Луки Мишуґи був другим головою Спілки. Члени її з гордістю й жалем згадують ТОПІЖ з часів, коли його головою був Р. Купчинський. Не забути нам його також, як славного Галактіона Чіпку, автора дотепних, тонких, малих фейлетонів. Якби зібрати ті всі фейлетони з *Діла*, то було б їх кілька томів! Після I-ої світової війни, в 1924-1939 роках, Купчинський був знаний як гуморист з повчальною метою у львівському *Ділі*. В 1940-1944 рр. працював у *Краківських Вістях*, а в 1952-1954 роках у *Свободі*. Появлялися також його статті в часописах, журналах і календарях, напр., у календарі «Просвіти» в Буенос-Айресі 1960 року читали ми його цікаву статтю «Військові пісні».

З поезій Купчинський не жив ніколи, а як діставав було ін-

коли від якоїсь газети чи календаря 5 злотих за свій вірш, то показував той гонорар усім, як дивогляд. Трохи краще було з його фейлетонами, бо в *Ділі* він мав за них місячну платню «аж» 120 злотих. Якби не Остап Луцький, колишній член «Молодої Музи», що заангажував Купчинського разом із В. Софроневим-Левицьким до редагування *Сільсько-Господарського Часопису*, то письменник жив би в злиднях.

У Львові після I-ої світової війни почалася нова сторінка життя і творчості Купчинського. Тут він написав драматичну поему *Великий День* 1921, поему *Пісня про Рідну Землю*, оспівав у творі *Перший Листопад* зрив народу до волі, створив цикл історичних романів *Заметіль* у трьох частинах: I. *Курилася доріженька* (1928), II. *Перед назалою* (1928), *Вилітали орли* (1930), повість *У зворах Бескиду* (1933), своєрідний епос боротьби українців за свою державу. В основу тих історичних повістей лягли буйні мрії, гарячі почування і палкі пориви стрільців-ідеалістів, що йшли в розріз із сумною дійсністю.

Поема про Рідну Землю починається зверненням до України, в якому помічаємо низку антитез і контрастів. Ось погляньмо:

Багата ти esi і бідна, Україно,
Мій краю дорогий, і раю, і руїно.
Благословенна ти, й проклята рівночасно,
Замаяна добром і вкрита лихом рясно.
Топтали твої загін наїзники недобрі...
Та ти, мов Фенікс той, все воскресала знову,
Стрясала попіл з риз, відзискувала мову,
Вмивалася дощем, поїлася росюю
І дивувала світ нетлінною красою.
Надхни мене тепер, додай снаги і хисту,
Щоб гідно описать твою красу пречисту.
Твої святі лани, пшеницею вагітні, і т.д.

Вірш *Перший Листопад* починається картиною, в якій таємничі тіні появляються на вулицях Львова в ніч з 31 жовтня на 1 листопада. Це українські вояки приготовляють переворот.

Ніби тїнь, ніби хтось... попід мур...
Знову тїнь... знову дві... Знову п'ять...
Крізь пожовклиї дерев абажур
Тільки зорі далекі,
Тільки зорі тасмно мигтять.

Визначився Купчинський також на полі гумористично-сатиричної новелі, як теж гумористично-сатиричних фейлетонів. Написав 2 томи поезій і 5 томів повістей. В літературній творчості Р. Купчинського улюбленим жанром була, крім пісні, також сатира. Сатири з серйозним ідейним підкладом мали на меті підбадьорити стрільців у тяжких хвилинах воєнних трудів, очистити стрілецьке життя від усякої домішки самолюбних цілей та особистих амбіцій. Дехто з критиків літератури думав, що хоч пісенно-гумористичний аспект творчості Купчинського приніс багато користі українській культурі, то все ж мав він ту негативну сторінку, що закрив від нас обличчя Купчинського, як прозаїка й поета.

Найкращі поезії Купчинського походять із тих часів, коли він працював у *Митусі*. Пізніші його поезії, написані між двома війнами, позбавлені вже тієї оригінальності, що її бачимо в його ранніх творах. З його поезій знані особливо такі *Ода до пісні, Вперед, Слота, Вітер* (всі три були перекладені чужою мовою), *Коляда, Ніби сниться..., Дума про Хведора Черника, Спек, Місто*.

В Америці писав Купчинський час до часу оповідання, нариси і спогади в періодичних виданнях ЗСА й Канади. В Нью-Йорку появилася 1953 року *Наш Львів*, у Вінніпезі в 1964 р. вийшли його *Мисливські оповідання*, в Нью-Йорку в 1965 р. поема-гротеска *Скоронад*.

Зацитую кілька строф із чудового вірша *Ніби сниться...*:

Ніби сниться: заквітчана площа,
Ріки прапорів, море голов,
І та пісня — з усіх найдорожча,
І те серце роздзвонене знов.
І нараз — все затихло, як камінь,
Тільки сонце на кожному лиці,
Перед нами — не вправи вінками,
Але кріси, багнети... Стрільці!
Ніби сниться: Бескид, снігові,
Темні звори, розбиті хати,
І розгублені в зворах надії
І хрести, і хрести, і хрести...

(Карпати, Бескид - 1914)

Для Карпатського Лецетарського Клубу створив Купчинський гімн:

Гей, у соняшні простори,
Гей, на волю хат тісних,

Через гори, через доли,
По килимах снігових.
На лещетах мов на крилах
Ловим кожну ясну мить,
Тільки кров нам грає в жилах,
Тільки вітер нам шумить.
Гей, покинь турботи в хаті
І до гурту приставай,
Перед нами в білій шаті
Розгорнувся рідний край.
На лещетах мов на крилах
Ловим кожну ясну мить,
Тільки кров нам грає в жилах,
Тільки вітер нам шумить.

У прегарній гумористичній поемі, своєрідній ідилії, *Скоропад*, маємо легку сатиру, погідні образи картини й життя, староукраїнську гостинність, товариське життя на замку, в якого центрі є князь Скоропад. Романтично-гротесковий характер того твору підкреслюють ілюстрації Ека, що прикрашають майже кожну сторінку тієї книжки. Ось заспів до тієї поеми, що вийшла у видавництві « Червона Калина » в Нью-Йорку:

Хто з Братства не знає околиць Комарна,
Де села чистенькі і добрі дороги,
Де дівчина кожна, як квіточка гарна,
А хлопець у хлопця, як явір розлогий!
Де знайде, хто вмів, ліси вікодавні,
Поляни таємні, печери понурі,
Останки окопів, могили преславні,
Розвалені башти, розкинені мури!
В такій то країні, на скелі високій,
Де вітер з орлами веде розговори,
Красується замок, грізний, бистроокий
І пильно сторожить і доли і гори.

У *Мисливських оповіданнях* дав нам Купчинський збірку, зложену з 10 оригінальних оповідань на тему полювання на тварин у різних частинах України й мисливського побуту. Виявив у них письменник великий літературний хист у творах мисливського характеру. Кожне оповідання в тій збірці має мисливський сюжет, довкруги якого розвиваються інші мотиви, любовні, товариські та інші. Автор їх був завзятим мисливцем і добре розумівся на

мисливстві. Поруч багатства українського тваринного світу зображена в тій збірці краса природи. До збірки входять такі оповідання: *На степах, Чигун, Цап, Як з книжки, В бабине літо, Восьме-ро на одного, Княжі лови* та ін. Дуже погідна є гумореска *Цап*.

Мушу ще згадати *Думу про Федора Черника*. Її початок виглядає так:

Чи то в горах Карпатах весняні води
Кришать скелі, розбивають колоди?
Чи то буйнокрилі вітри степовії
Стігові розкидають завії?
Ні, то Січові Стрільці,
Орли-сизокрильці
Гарматами орють, кулеметами сіють,
а шаблюками косять,
Не дають пощади
І для себе пощади не просять,
ворожії лави,
як сухії трави,
Розкидають-розносять...

А оце закінчення думи:

Сотника Хведора Черника,
Січового характерника,
На горі високій,
Над Дніпром широким,
Чесно по-козацьки ховали.
З крісів, з кулеметів, з гармат
ясу віддавали,
Лицареві « Слава » гукали.
Буде тая слава
Стрільцька кривава
По всім світі від краю до краю
лунати,
Приб'єє серце вгору піднімати,
Поки сонця світу,
Поки вод у ріках,
А у жилах крові — Амінь.

Р. Купчинський створив кількадесят стрілецьких пісень, патріотичних і любовних та здебільшого сам komponував до них ме-

лодію. Тільки в 14 випадках підклав він музику до чужих текстів. Вчислю тільки найбільш відомі: Гей, зелені наші рідні бори, Заквітчали дівчатонька стрілецьку могилу (похоронна пісня на смерть підхоружного Мельваного, вбитого на Лисоні в 1916 р.), Засумуй, тремто, та по всьому світі (постала в 1929 р. після розгрому нашої армії), За рідний край, за нарід свій (хорові пісня, слова Р. Купчинського, музика М. Гайворонського), Піймо друзі, Накрила нічка (пісня на вічну пам'ять поручника Осипа Ярмівича, що впав у бою під Бережанами в 1917 р.), Як стрільці йшли з України (постала в 1919 р. в Чернівцях, куди прибули Усусуси з Придніпрянщини), Мав я раз дівчиноньку чепурисеньку, Як з Бережан до кадри, Манюрюють добровольці, Ой, та зажурились стрільці січовії (постала влітку 1919 року в Кам'янці Подільському після переходу Збруча Української Галицької Армією), Зажурились галичанки (постала в у 1918 р. з виїздом стрільців на Придніпрянщину), Ой там при долині (пісня на смерть стрільця Луцика в 1915 р.), Готуй мені зброю (пісня з 1917 року в час вимаршу УСС на фронт під Бережанами), Ой чого ж ти зажурився?, Човен хитається серед води, Гей там у Вільцівці, Не сміє бути в нас страху, Вдеряй мечем, Ми йдемо в бій, Ми по таборах і тюрмах, Їхав стрілець на війноньку (слова Р. Купчинського, музика М. Гайворонського), Боже великий, Творче всевіту, Чи знаєш ти? (склав автор спеціально на Пластовий З'їзд у Регенсбурзі в 1948 році, на якому Українські Січові Стрільці передавали свої традиції українським пластунам).

Стрілецька пісня закріпила в українському народі стрілецьку славу. Це була та пісня, про яку стрілецький поет і композитор Роман Купчинський написав такі величні слова:

Пісне! Велична, рідна Пісне!
В Тобі є все: І дrevня наша слава,
Володимира хист, і мудрість Ярослава,
І наших прабатьків ворогування змісне,
І Богдана розвага, і Богуна відвага,
І Дорошенка ум, і хитроші Мазепи,
І гомін гір, і блиск зір,
І шум лісів, і розговори степу,
І матірня любов, і чар палкий кохання.
За свободою жаль, і мрії про свободу,
І весь наш біль, всі наші сподівання.
Ти, дзеркало душі Країни та народу!

До цієї то *Оди до пісні*, з якої ми подали тільки першу строфу, склав музику для хору Василь Безкорвайний.

Деякі люди думають, що пісенна творчість Купчинського принесла багато шкоди нашій літературі, бо не дала розвинутися епічній творчості письменника. Ми не погоджуємося з тим і думаємо, що епічна творчість Купчинського не могла б притьмити його великих заслуг, які він має в нас як творець стрілецької пісні. Був останнім стрільцем-романтиком, який в наслідок невідрадних обставин не мав можливості дати велику епопею УСС і наших визвольних змагань.

Сатирична поема *Скоропад* була написана ще в 1919-1922 роках і мала бути ілюстрована мистцем Іваном Іванцем. Однак, була загублена й опісля відтворена автором у 40-их роках у Німеччині. Але й тоді не судилося їй побачити світ, бо знищила її бомба, і поет мусів ще раз її відтворювати в Америці. Купчинський здобув собі велику популярність не тільки своїми піснями, але й фейлетонами, а рубрика «Відгуки дня» в *Ділі*, де вони появлялися, була найбільше читаною рубрикою. Були вони завжди дуже актуальні, мали характер прозової лірики, оповідальний тон, погідний гумор і легку сатиру. Не було в них ніколи злоби й менторської пози ані комерційної реклами для будь-кого й будь-чого. Автор їх оминав усяку пропаганду й моральні повчання.

В ранніх віршах Купчинського нерідко виступає антропоморфізм: хмари в його творах розмовляють з собою, дерева відхають, вітер цілується з землею.

Хоч минуло вже півстоліття, як створив Купчинський свої чудові пісні, вони далі ще живуть в устах народу. Співають їх залюбки навіть ті з молодого покоління, які не читають ні української преси, ні української книжки. Таємниця цієї популярності стрілецьких пісень криється в тому, що створені під жанр української народної пісні, значить, тієї основи кожною літературою взагалі, а українською зокрема. Купчинський діждався нагороди вже за життя більшої від грошей, орденів і відзначень: його пісенну творчість український народ усім серцем полюбив і взяв її за свою. А це хіба найбільша нагорода, яку доля може дати письменникові!

Ю. Л.

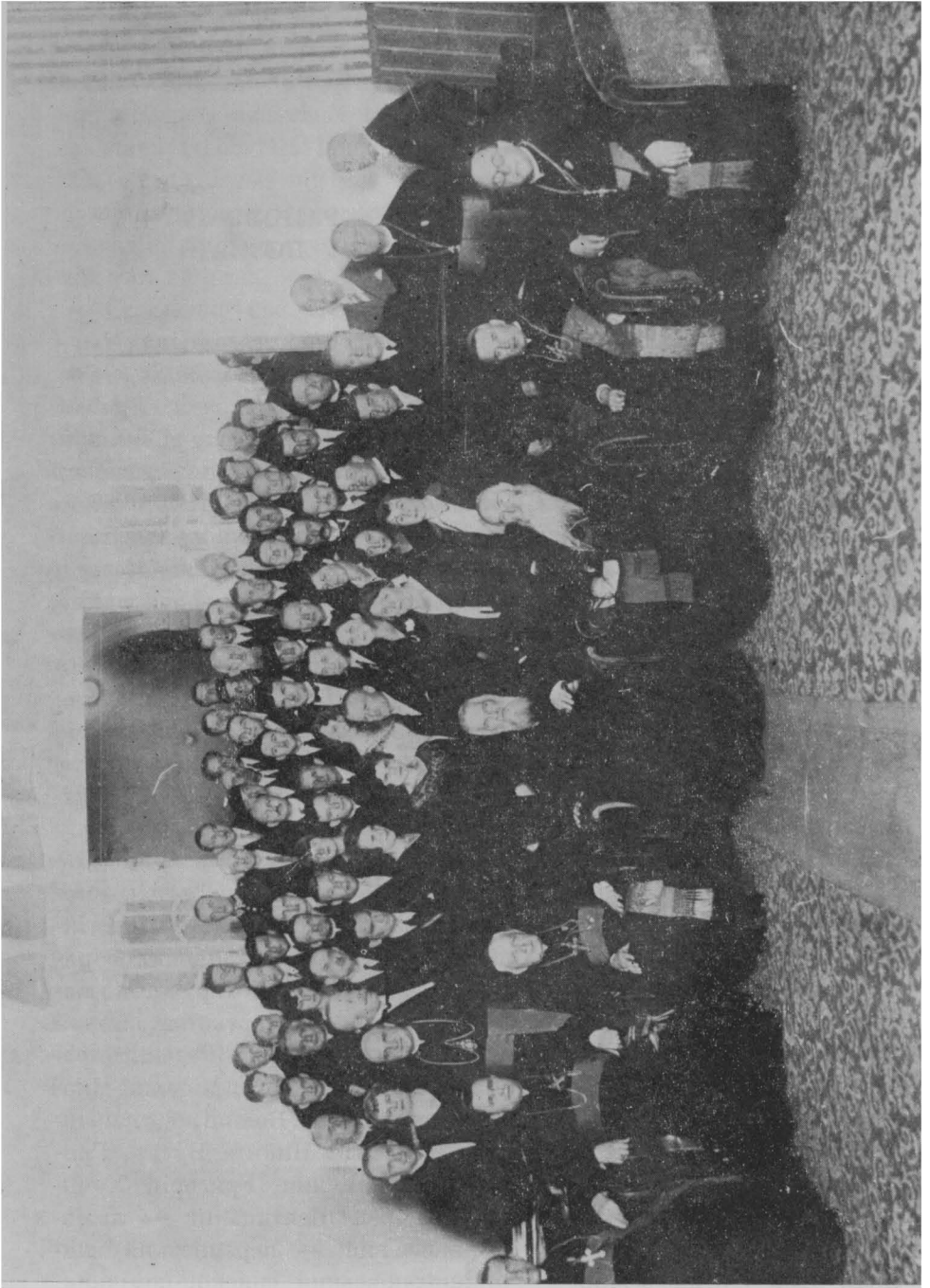
УКРАЇНСЬКА ІЄРАРХІЯ НА КРАЙОВОМУ ЄВХАРИСТІЙНОМУ КОНГРЕСІ У ПОЗНАНІ

В часі від 1-го до 8-го серпня 1976 року відбувся 41-ший Міжнародний Євхаристійний Конгрес у Філадельфії, Пенсильванія, ЗСА. Крім таких Міжнародних Конгресів відбуваються також Крайові Євхаристійні Конгреси. Такий Конгрес відбувся 1931 року у Познані, Польща. В ньому взяла участь також українська греко-католицька Ієрархія під проводом Слуги Божого Митрополита Андрея Шептицького. Всі тодішні наші Владики вже перейшли у вічність і то переважно як мученики за Христову Віру та Вселенську Церкву.

Один з наших співредакторів передав нам до оприлюднення світлинку та опис участі наших Ієрархів у тому Євхаристійному Конгресі. Автором цього допису є колишній учасник того Євхаристійного Конгресу в Познані, що живе тепер у Польщі. Лист з серпня 1975 Святого Року, писаний у польській мові, а його термінологія в багатьох місцях говорить сама про себе...

Подаємо нижче переклад цього письма з деякими модифікаціями, що має так, як помічена світлина, історичний характер. - Редакція.

...Прохаєш про ближчі інформації щодо світлини. Отож історія така. В 1931-му році відбувся у Познані Крайовий Євхаристійний Конгрес з участю духовенства всіх трьох католицьких обрядів, а це римо-католицького, греко-католицького і вірменсько-католицького. На світлинці видніють всі тодішні греко-католицькі єпископи (розуміється Західної України — заввага Редакції) разом з своїми помічниками, за винятком єпископа Миколи Чарнецького, Апостольського візитатора українців Волині, що, правдоподібно, був тоді хворий. Сидять від ліва: Никита Будка, Григорій Лакота — перемиський єпископ-помічник, Григорій Хомишин — станіславівський єпископ, Андрей Шептицький — львівський митрополит, Йосафат Коциловський — перемиський єпископ, Іван Лятишевський — станіславівський єпископ-помічник,

Іван Бучко — львівський єпископ-помічник...¹ В глибині стоїть аскетична постать з бородою, брат Митрополита Андрея, ігумен Студитів, о. Климентій Шептицький.² Світлину зроблено в познанському першорядному готелі « Базар » з нагоди вечері, що її влаштувала в честь тих достойників греко-католицька колонія, яка складалася з багатьох студентів і нострифікантів познанського університету, як також з немалої кількості старших громадян, добровільних або примусових « переселенців », що працювали в різних урядах воввідства і міста Познаня.

Конгрес закінчився багатотисячною процесією, яку очолював папський нунцій. Греко-католицькі достойники йшли в суцільній групі у традиційних ризах за винятком Митрополита Андрея, якого несли в лектиці греко-католицькі семінаристи, бо він уже тоді не міг порушатися на власних ногах. Я був свідком зворушливих сцен під час тієї процесії. Познанське громадянство, зрештою дуже католицьке, що зібралося на пішоходах, обкидало його цвітами та клякало перед його мавстатом, а він достойно, але з усміхом і радістю благословив тих, що його вітали.

Під час вечері достойники були перемішані з « цивілями » та витворилася надзвичайно мила атмосфера, що виходила поза границі офіційності і штивності. Трапився тоді характеристичний випадок, а саме: коли організатори прийняття попросили директора готелю про рахунок, то він його відмовив словами « Рахунок вирівняв уже бухгалтер Отця Архiepіскопа ». Це було для комітету незвичайним заскоком і спроба розмови на цю тему була перервана короткими словами: « Ви не занадто багаті і дозвольте мені радіти, що я міг з Вами, мої Дорогі, зустрінутися ».

Думаю, що світлина є гідна того, щоб її оприлюднити в якомусь виданні популярному або спеціальному, напр., щоб відзначити роковини смерті Митрополита Андрея, як також інших уже неживих церковних князів Греко-католицької Церкви, що є вже історичними постаттями. Подумай про це, а я вірю, що зумієш це зробити.

¹ Між Єпископами Іваном Лакотою і Григорієм Хомишином стоїть ректор Станіславської семінарії, о. д-р Авксентій Бойчук (†), а між Єпископами Іваном Лятишевським і Іваном Бучком — львівський крилошанин о. Василь Томович.

² Пізніший екзарх Московщини та Сибіру, що згинув на большевицькому засланні.

Роман Данилевич

НАЙБІЛЬША НАГОРОДА

(Автобіографічна розповідь)¹

Коли один з моїх земляків закінчив промовляти під час засідання харитативної секції Першого Міжнародного Конгресу Світського Апостоляту у Вічному Місті, звернувся до мене мій знайомий американець Джан:

— Я рад би почути щось про працю світських апостолів у Вашій батьківщині.

— Ось мій земляк — сказав я, показуючи на свого друга Романа — він може Вам щось цікаве розказати.

— Направду? — підхопив Джан.

— Він міг би розказати Вам про допомогу військовополоненим — сказав я.

У мого знайомого очі набрали ще живішого вигляду.

— Прекрасно! — відповів він.

Конгресисти почали якраз опускали залю нарад. Ми вдвох підійшли до Романа, людини живої вдачі, по званні журналіста, при тому з потягом до суспільної праці. Джан і Роман познайомилися. Я був радий, що Роман погодився розказати про свою працю в користь полонених, передусім українців, вояків советської армії в часі останньої Світової війни.

Ми вийшли зо залі нарад. Після недовгого ходу вузькими вуличками ми ввійшли до «тратторії» в підніжжі одного з сімох римських горбків — Джанікольо, куди я запросив Джана і Романа.

¹ Американська католицька організація «Христофорці» проголосила свого часу конкурс на розповідь про зроблене добре діло, щоб допомогти світові стати кращим. Це можна було зробити в безпосередній або посередній формі. Наш автор, розповідаючи про допомогу військовополоненим, вибрав посередню форму.

Як ми всі погодилися, що італійське вино навіть дешеве — не найгірше (бо на дорожче нестати політичного скитальця), я сказав:

— Романе, ждемо на Твоє слово.

— Якщо так, то приступаймо до діла. Я розкажу Вам про найбільшу нагороду, яку я одержав за мою дотеперішню суспільну працю. Як цікаво, будь ласка, слухайте.

ЖЕРТВИ ЗУСТРІЧІ ДВОХ ТОТАЛІТАРИЗМІВ

Коли минула найкоротша ніч 1941 року, на заранках налетіли на широкі простори ССРСР німецькі воєнні літаки, збомбили летунські майдани і так почалася німецько-советська війна. Вже першого дня проходили шляхами на захід від боєвих ліній колони советських військовополонених. Ці колони кожної години збільшувалися та під строгою німецькою охороною прямували до приміщень, загороджених кільчастим дротом. Це перший випадок в історії воєн, що в полон попадали такі великі людські маси. За німецькими офіційними даними загальна кількість полонених вояків советської армії доходила до шість мільйонів.

Полонені, перейшовши пекло на боєвих лініях, попадали в нове пекло поза фронтом, в німецьких таборах військовополонених, що перейшли до історії як табори смерті. На це зложилися дві основні причини. Поперше, большевики не приступили до Міжнародної конвенції в Женеві 1929 року про охорону військовополонених, чим пересудили опіку над полоненими, своїми громадянами; подруге, гітлерівська націонал-соціалістична Німеччина рішила використати цей факт, щоб влегшити собі переведення свого плану фізичного винищення молодого людського матеріялу народів на Сході та цим самим легше здобути для себе бажаний « лебенсраум ». І тому вину смерті мільйонів советських військовополонених поносять як німці, так і большевики.

Траса новітнього Данте, щоб описати страхіття в таборах військовополонених

Заки дійшли полонені до таборів, багато з них гинуло по дорозі з голоду, повного виснаження та спраги (велика спека в перших місяцях війни) або від куль конвоєнтів. Кожне найменше відхилення з похідного ряду, намагання зарвати якийсь відпадок чи недокуроч, зірвати листочок трави чи напиться води з придорож-

ньої калюжі — потягало за собою смерть від кулі. У табори попадали полонені дуже слабо зодягнені, в основному без плащів і накриття та без найконечнішого виряду. Наприклад, брак їдунок спричиняв, що багато полонених не могло дістати своєї голодної пайки юшки так, що багатьом приходилось замість їдунки вживати подолок свого піджака чи плаща, чи навіть і пригорщі... У багатьох таборах полонені перебували довгими тижнями, а то і місяцями під голим небом. Голод, холод, пошесті спричиняли жахаючу смертність. Були табори, в яких денно вмирало кількасот полонених. А табори бували й дуже великі. Пригадую собі табір у місцевості Вишнівчик біля Білої Підляської, в якому було 136 тисяч воєннополонених. І тому, як говорю про це, приходять мені на думку слова одного перекладача (українця) в одному таборі: «Треба новітнього Данте, щоб описати страхіття в таборах воєннополонених»...

Мої земляки організують акцію допомоги полоненим

В обличчі цього жахливого горя в таборах воєннополонених від перших днів війни українці зголошують свою готовність допомагати. З початкової спонтанної допомоги це оформлюється, в короткому часі, в організовану форму, яка проходить під фірмою Українського Червоного Хреста хоч, щоправда, в тодішній дуже важкій політичній дійсності приходилося часто міняти назву цієї фірми.

Ця допоміжна акція була вповні оперта на великій жертвенності моїх земляків на всіх просторах України, що опинилися під німецькою окупацією. Клясичним прикладом цієї від серця жертвенності може служити факт, що до одного табору привів бідний селянин, власник двох корів, одну з них та добровільно віддав її в користь виголоднілих полонених. Щоб рятувати своїх братів, мої земляки жертвували не тільки харчі, одяг і інші конечні речі та бекорисно віддавали для цієї допоміжної акції свій час, але багато посвятило своє життя, заразившись від полонених пошесними недугами, зокрема тифом.

Коли після насильних заходів вдалося видобути дозвіл на доставку до таборів воєннополонених стандартних харчевих пачок, у відповідь на наш заклик на збірних пунктах згромаджувалися тисячі-тисячі таких пачок. Помимо великих транспортних труднощів, що були майже непереможні, одного місяця доставлено до

таборів полонених — тільки на терені тодішньої Польщі — 90 тон харчів. А прийшлося нам допомагати воєннополоненим не тільки на теренах України, але також в Німеччині, Польщі, Румунії, Фінляндії тощо.

Я змісця включився в цю допоміжну акцію та вповні впірнув в її організування. Це ставило переді мною, як відповідальним за цю роботу, вимогу відвідувати серед дуже важких обставин табори воєннополонених (не оминули мене нагінка й арешт з боку Гестапо, впрочім така звичайна річ в тому часі на наших землях), добиватися різних можливостей для проведення цієї допомоги, передусім дохарчовування полонених та доставки одягу, дозволу на релігійну опіку, на листування для полонених, яке їм в основному було заборонене, на звільнювання інвалідів та транспортування їх та багато інших подібних акцій. Тут треба з вдячністю згадати тих німців, що, всупереч гітлерівській доктрині, знаходили зрозуміння для нужди полонених і виходили на зустріч нашій допоміжній акції.

Уважайте, бо вас з'ідять...

Я вдруге побував в одному українському містечку, де були два великі табори воєннополонених. Це було глибокої осени 1941 року. Під безнастанним дощем, що падав ураз з сніжними платками, розмок український чорнозем і в цьому болоті, в землянках вичікували смерти виголоднілі та обмерзлі полонені, яких почав іще й косити тиф. Коли, після нелегких старань, вдалося мені видістати дозвіл ввійти до тих таборів, я був до глибини вражений чорною долею їх мешканців.

Серед грязюки вище кісток я бачив довкруги себе оброслі та від голоду набренілі обличчя з благальними поглядами, зверненими на мене, як на самотній рятунок... Кожний прохав записати його число та добиватися його звільнення. Великі платки снігу падали на мій записник, майже нечитким робили його, а потім спливали забрудженими від чорнила краплями на землю. Хоч я був певний, що немає виглядів на звільнення тих нещасливців, на яких смерть уже поклала свою печать, я ніяк не міг відмовити їм цієї останньої прислуги...

Ось перед вами відкривається інша макабрична сцена. Несуть вечірню зупу до землянок полонених, під острим конвоєм. Але це не може здержати виголоднілих полонених, які — як на

команду — кладуть на землю великі казани, що їх несуть на дручках, кидаються на них, пригорщами набирають зупу та в несамо-вигому поспіху її хлещуть. А слідом за цим падають на них удари конвоєнтів. І так повторяється раз-у-раз. А заки донесли цю зупу до землянок, велика частина з неї пропала по дорозі, а решта дісталася тільки сильнішим. Слабші, що не могли вибороти своєї голодової пайки, у свідомості великої заповідяної їм кривди, приспішеним кроком зближались у норах-землянках до своєї смерті. А декому з них прийшлося згинути в жахливий спосіб. Деякі з тих сильніших, озвірілі від голоду, коли побачили, що їх товариш догаряє, розпорювали його, вибирали серце чи печінку та як дикі звірі їх пожирали... Звичайно, що такі, зловлені на гарячому вчінку, припечатували своє життя на шибениці, куди їх — на пострах для інших — присуджувала таборова команда. Кара не менш макабрична, як і самі події, що її спричинили...

Ще і досі не можу забути завваги таборової сторожі в одному таборі: « Уважайте, бо вас з'їдять! ».

На овиді ІМКА ²

Була одного разу можливість скористатись з допомоги ІМКА, що запропонувала більшу кількість стандартних американських харчевих пачок для воєннополонених. Теоретично виглядало все якнайкраще. Нас запевнили, що коли будуть авізовані ці пачки, зможемо співдіяти у їх розподілі між полонених. Але по якомусь часі допомога ІМКА виявилася « небезпечною » для німців, і вони відмовились від цієї пропозиції.

Смертю позначені...

Я переходив широкими просторами табору, обведеного кількома рядами колючого, наелектризованого дроту, з найженими скорострілами на високих обсерваційних вежах. Було це ранком. Доріжками між землянками посувались постаті, які в чотирьох на раменах виносили зо землянок трупів полонених, що померли нічю. Тоді я побачив ще іншу картину. На дрючку сидів напів

² Y. M. C. A. — Young Men's Cristian Association.

живий полонений і він держався за шиї двох своїх товаришів, що його несли до виходку. Тоді почув я від німця перекладача такі слова: «Фом Тоде гецайхнет» — «смертю позначений». Таких смертю позначених я бачив на кожному кроці...

Хай ласка Божа вас до смерти не опускає

До мене в іншому таборі підійшов один з таких смертю позначених та поставив запит:

— Чи це ви з Українського Червоного Хреста, що стараєтеся нам допомагати?

Коли я потакнув, обросле та виголоджене обличчя покрилось вдячною усмішкою і я почув від нього слова: «Хай ласка Божа вас до смерти не опускає!».

Оці два вискази: «смертю позначений» та «хай ласка Божа вас до смерти не опускає» — стоять мені завжди перед очима, коли згадую про страхіття в таборах воєннополонених. Перший, як невідкличний приказ стати на захист людини, коли людська злоба хоче її пожерти; другий, як нагорода за виконання християнського обов'язку: допомагати ближнім.

«Який гарний був би світ, якщо б він був правдиво християнський».

З Провови Папи Павла VI на авдієнції, 16 лютого 1977.

ДВІСТІ ЛІТ ПОСТУПУ

В тому самому часі, коли українські землі пустошили татарські напади, а в родині о. Лісовського, в Рогатинському повіті, прийшла на світ дочка Настя, яка під найменням Роксоляни ввійшла до історії як дружина турецького султана Сулеймана II, в Європі зайшли дві важливі події, що започаткували нову добу Відродження або Ренесансу. Цими подіями були: упадок Царгороду та відкриття Нового світу італійським моряком Христофором Колумбом. Обі ті події змінили погляди середньовічних учених на космологію світу та започаткували небувалий досі розвиток науки і знання. Але це забрало кілька сторіч, щоб направити знання на відповідні рейки та перебороти накопичені віками упредження й невіглавство.

Ми завжди бачимо історичні події чіткіше з відстані, тому сьогодні хочемо глянути взад та подивитися зблизька на ті події, що формували історію та поступ людства в останніх 200 роках. Немає сумніву, що найбільш важливою ділянкою поступу був розвиток природничих наук та цілий ряд мерехтливих винаходів, що змінили докорінно наше щоденне життя. Згадати б тільки паровий рушій (Джеймс Вотт), залізницю (Стівенсон), автомобіль (Карло Бенц), літак (брати Райт), електричну жарівку (Едисон), телеграф (Морс), радіо (Марконі), телефон (Белл), телевізію (Зворикін), та такі наукові досягнення, як теорія релятивності (Айнштейн), атомовий модель (Рутерфорд), теорія квантів (Нільс Бор), періодична таблиця хемічних первнів (Менделєєв), теорія імунізації (Пастер). Ці прізвища говорять самі за себе та показують нам, як багато людство завдячує тим людям та які глибокі сліди вони залишили у формуванні модерного світу та історії людства.

На жаль, їх сучасники стояли зблизько до них, щоб побачити повністю їх значення та їх великий вклад в скарбницю людської цивілізації. А навіть і сьогодні, коли дивимося на них з 200-літньої перспективи, ми бачимо їх уже в «передестильованій»

формі, як винахідників, фізиків, математиків, інженерів, хеміків чи біологів. Але зате ми не бачимо ні «м'яса» на їх кістках, ні їх душі, а найважливіше те, що не бачимо довкілля, в якому вони працювали і яке було стимулом для їх осягів. І саме те довкілля, що дало нам тих усіх винахідників, учених та засновників цілком нової технології, виростило нам також великих майстрів музики, малярства, різьби, архітектури, літератури та філософії. Згадати б тільки композитора Івана Севастіяна Баха, члена німецької родини, що постачала музиків і композиторів впродовж 200 літ та встановила стандарт для композиторів цілого світу. Якщо б він скомпонував тільки одну Пасію св. Матея або свою Службу Божу б-моль, він запевнив би собі безсмертне місце в історії музики. З інших велетнів музики слід згадати Моцарта, Бетовена. Вагнера, Ліста. Шопена, Гріга, Чайковського та цілу плеяду високої міри композиторів.

Минулі два сторіччя дали нам також неперевершених майстрів образотворчого мистецтва та різьби, таких як Тернер, Ф. Буше, Удон, Ван Гог, Сезан, Матіс, Пікасо, Роден та Архіпенко. Не залишилися позаду мистці слова такої величини як Гете, Дікенз, Юго, Бальзак, Достоевський, Ібсен, Синклер, Гвейн, Гемінґвей, Бернард Шов, Байрон, Верарн, Міцкевич чи Шевченко, та творці наукової фантастики Ж. Верн і Велз. Поруч мистців слова, останні два сторіччя збагатили людство такими філософами як Монтескіє, Русо, Вольтер, Шопенгавер, Ніцше, Гакслі, Тойнбі, Кант та Ф. Гегель, що писав про логіку, теологію, людський ум, історію та етику. Він підходив до правди, вживаючи діалектики (метода запозичена від грецьких філософів), що включала поняття єдності протилежностей, ідеалу та дійсності, загального та особливого, скінченного та нескінченного. Цей підхід став частиною філософії К. Маркса й Енгельса, батьків комунізму.

Але найбільшим осягом минулих двох століть слід уважати вирощення корифеїв модерної науки, що мали краще розуміння природи та її законів. Маю тут на увазі А. Лявуазіє, якого вважають загально основником модерної хемії, Люїджі Гальвані, італійського фізіолога, що розкрив нам основи електричної енергії, Герца, якого вважають батьком радіотехніки, Мексвела, творця теорії електромагнетизму, А. Айнштайна, творця модерної фізики та четвертого виміру, Рутерфорда, піоніра атомної енергії та спорудника моделей атома, Нілс Бора, творця теорії квантів, Люї Пастера, творця імунології, Менделя, творця спадковості рослин, Дарвіна, творця теорії біологічної еволюції.

Впродовж цілої писаної та неписаної історії людство розподілялося на людей свободних і невільників. Могутня римська імперія була основана на інституції невільництва, якої м'язи становили джерело енергії римської технології. Як довго існували королі та інституція невільництва, що відродилася в середньовіччі в формі кріпацтва, не було властиво жадної потреби шукати за новими джерелами енергії та витратити час на наукові дослідження. Якщо такі дослідження були проваджені, то їх висліді були використовувані для забави, водограїв та різного рода непрактичних екстраваганцій, якими одні пани хотіли заімпонувати другим. На такі екстраваганції пішли технічні таланти Леонарда да Вінчі, Д. Паппена та Томи Агроколі.

Та Бог не тільки створив нам чудову планету, закосичену блакитним небом і сонцем, але сповнив її також дорогоцінними скарбами мінералів та пального, що були призначені для потреб людини та її підносу на вищий щабель цивілізації. Два останні сторіччя це доби дослідів над законами природи та використання тих усіх скарбів землі для потреб людини. У висліді постала модерна наука та її дитина технологія, якій судилося стати найбільш революційною силою в історії людства. Коли Іванові Котляревському було сім років, а Катерина II «постригла» останнього гетьмана України Кирила Розумовського в «графи», 56 делегатів американських стейтів з'їхалися до Філядельфії, щоб проголосити незалежність ЗСА. Тій новій республіці, що простягалася вузьким пасмом здовж Атлантийського океану, судилося не тільки змінити драстично долю тієї заморської англійської колонії, але також перестрибнути в розвитку цивілізації Європу та стати носієм поступу й ідеалу свободи. Вісім літ пізніше (1784) англійський механік Джеймс Ватт винайшов парову машину, що стала основою індустріальної революції. Перехід від ремесла до промислу створив тисячі нових звань і спеціалізацій, збільшив і дешевив виробництво товарів першої потреби і, у висліді, не тільки визволив людину з неволі фізичної праці, але також збагатив її та підніс до нечуваних висот її життєвий стандарт. Індустріальна революція краще за збудження Бастилії розбила дощогочасні соціальні барикади, започаткувала справжню демократизацію світу та піднесла притоптану середньовіччям гідність сірої людини. Індустріальна революція оперезала нашу планету густою сіткою залізничних рейок та дала людині новий, вигідний та дешевий засіб локомотії у формі залізниці, якої винахід зв'язаний з іменем англійського інженера Стівенсона (1825). Перший поїзд уру-

хомлено в Англії між містами Стактон і Дарлінгтон, а його швидкість виносила 10 кілометрів на годину. Десять років пізніше всі більші міста Англії мали вже залізничну сполуку, а за нею пішла Європа і Америка. В 1925 р., цебто в першому сторіччі існування залізниці, довжина залізничних рейок в світі виносила 1,200.000 кілометрів, а її максимальна швидкість 120 км. на годину. Сьогодні ми є свідками повільного завмирання парових залізниць, що не в силі суперничати з більш економічними електричними залізницями.

Вершком індустріальної революції вважають половину 19 ст., в якому ЗСА відзначили перше століття своєї незалежності великою світовою виставою в Філядельфії (1876). Цей рік для нас, українців, був роком найбільшого національного упокорення та деспотизму московського великодержавія. Бо в тому році, т.зв. Емським указом, заборонено в Україні писати й друкувати по українськи в ім'я засади: «України нема, не було і бути не може». Філядельфійську світову виставу, що тривала від 10 травня 1876 р. до кінця літа, відвідало поперх вісім мільйонів людей з усіх закутків світу, з яких кожний заплатив пів долара вступу, щоб подивитись на останні чудеса техніки та осяги молодого американського промислу та американської технічної досконалости. Бо ця вистава була відзначенням не тільки 100-ліття народження Америки, але теж її революційного переходу з рільничої країни в індустріяльну. Цю виставу відкрив у мрячний травневий день Президент ЗСА Грант спільно з бразилійським королем Дон Педром під звуки інавгураційного маршу, який Вагнер написав спеціально на ту ціль. Темою вистави була «Потужність», яку символізувала велетенська парова машина Корлісса на 1,600 кінських сил; її урухомленням відкрито офіційно виставу.

Статуя «Свободи», дарунок французького народу, ще не була готова на відкриття вистави, але її скульптор, Бартольдї, викінчив праву руку тієї статуї зі смолоскипом, яку вмонтовано на терені вистави і яка стала однією із її найбільших атракцій. Королівський стан на тій виставі репрезентував згадуваний уже бразилійський король Дон Педро, що, до речі, допоміг Грегемові Беллові в прийнятті на виставу його «звукового телеграфу», а нашого сьогоднішнього телефону. Цей революційний винахід вміщено в непомітному місці на виставі, в тіні інших експонатів та миготливої вікторіанської декорації. Але ні телефон, ні телеграф, ні радіо, ні телевізія, ні електричний мотор не стали б дійсністю, якщоб люди не впали на слід прямо чудесної форми енергії, яку

д-р Гілберт, приватний лікар англійської королеви Єлисавети I, назвав електрикою, від грецького слова електрон. Сьогодні ми називаємо її електромагнетною енергією, бо численні досліді виявили її зв'язок з магнетною силою. Електрика чи магнетизм були вже предметом дослідів грецького філософа Талеса з Мілету ще в 600 р. перед Хр., при чому назва магнетизм виводиться від назви повіту Магнезія, в якому знайдено перший магнет. Немає сумніву, що Талес підозрівав існування зв'язку між електрикою та магнетизмом, але людині забрало 2400 років, щоб встановити природний закон цього зв'язку. Встановив його Ганс Христіян Ерстед, а поглибили та розвинули його такі уми, як Ампер, Куломб, Ферей, Генрі, Меквел та Ом. Найважливішим із законів був закон індукції, який казав, що коли перетинати замкненим металевим провідником лінії магнетного поля, в тім провіднику вирощується електричний струм. Цей закон відкрили незалежно від себе англієць Ферей та американець Генрі. Він став основою побудови генераторів, електричних моторів та розвитку електричного промислу.

Сьогодні важко уявити собі життя без електричного струму. Електрична жарівка, телефон, телеграф, радіо, телевізія, електричні печі, машини до прання, машини до миття посуду, вентилятори, електричні сушильники, автоматична контроля печей до ogrівання, це тільки частина речей нашого щоденного вжитку, що одержує погін від тієї чарівної енергії. Одним з найбільших винаходів для щоденних потреб людини вважають електричну жарівку. Той винахід завдячуємо американському самоукові, Томі Альві Едісонові, геніяльному чародівві з Менло-Парку. В цій місцевості, недалеко Ньюарку, Едісон мав свою лябораторію, в якій переводив досліді та працював над своїми винаходами. Поруч електричної жарівки він винайшов грамофон, який його сучасники називали найгеніяльнішою забавкою світу. Едісон має на своїм конті кількадесять різноманітних винаходів, з яких більшість зв'язана з вирощуванням та розпровадженням електричного струму. Він, до речі, збудував першу електривню на паровий погін на вулиці Перл в Нью Йорку, винайшов електричний запобігач (стопку) та придумав основу розпровадження підземних каблів. На терені своїй посілости в Менло-Парку він збудував перший в ЗСА електричний трамвай та поробив низку уліпшень, які знайшли потім застосування в електричних залізницях.

Піоніром електричної залізниці був Вернер Сіменс, що в 1879 р. збудував на Промисловій Виставі в Берліні електричну заліз-

ницю, що їхала на однометрових рейках у формі кола, довжиною 1000 стіп. Ця залізниця мала погін від електричного мотору, погонюваного п'ятикінною паровою машиною. Сьогодні електричні залізниці це, побіч авт, найбільше популярний засіб льокомоції, перед яким стелиться світле майбутнє. Доказом цього — електрична залізниця Токаїдо в Японії, що їде зі шкороістю 200 км. на годину та перевозить щоденно до праці і з праці мільйони японців на далекі відстані.

Рік 1800 становив перелім у розвитку культури і техніки. У 1799 р. Бетовен закінчив свою першу симфонію, а в Італії побудовано оперу Ля Скаля. Англія перейняла провід у розвитку технології, що позначилася Індустріальною Револуцією, якої виявом був перехід сільського виробництва до фабричних міст, та будівництвом механічних двигунів. Цей технологічний провід тримала Англія в своїх руках до кінця 19-го ст.

Менше більше в тому часі, коли українська поетеса Леся Українка заговорила до своїх земляків в Києві новим, пламенним словом, німецький інженер Отто в Авґзбурзі винайшов рупій внутрішнього згорання, який став основою розвитку автомобілів. Перший автомобіль з погоном мотору Отта збудував німецький механік Карло Бенц. Його слідами пішов Отто Даймлер, відомий як основник фірми Мерседес-Бенц. Але ні вони, ні їх французькі чи англійські конкуренти не були в спроможі зробити автомобіль засобом щоденного вжитку. Та честь припала синові американського фермера коло Дітройту, Генрі Фордові. Таємницею його успіху було впровадження монтажноі ленти та толеранцій, що уможливили масову продукцію авт та здешевлення їх ціни. Від 1908 до 1927 р. він випродукував 15 мільйонів авт т.зв. « моделю Т », що здобули собі велику популярність та попит своєю низькою ціною (290 дол.) та витривалістю. Сьогодні, побіч фірми Форд, ведуть перед в американській автомобільній індустрії фірми Дженерел Моторз, Крайслер та Емерікен Моторз. Вони спільно продукують річно поверх 10 мільйонів авт. Цей небувалий розвиток автомобільної індустрії та розвиток інших ділянок промислу висунув Америку на передове місце в технології світу. Цей небувалий ріст промислу був зумовлений не тільки великим багатством сировини та енергії (залізо, вугілля, нафта, газ, дерево, бавовна), але й особливими умовами життя, що давали можливість найбільшому емігрантові вибитися та здобути славу і багатство, якщо він мав отвертий ум, добру ідею та снагу до праці. Бо Америка, не маючи шляхетських традицій, цінила найбільше осяг. Якщо хтось

добився успіху, це доказувало, що він кращий і вартісніший за інших.

З важливіших винахідників і промислових піонерів слід згадати ще Семюела Морса, винахідника телеграфу, Ч. Гудіра, винахідника вулканізації, Е. Гова та Зінгера, винахідників машини до шиття, К. МекКормика, винахідника механічної жнивирки, М. Пульмана, винахідника спального вагону, Ф. Ремінгтона, винахідника машини до писання, Дж. Істмана, винахідника фотографічної плівки, Дж. Вестінггауса, винахідника пневматичної залізничної гальми та основника фірми парових турбін. Це тільки мала частина винахідників і промисловців, що причинилися до розвитку американського промислу та його передового місця в світі.

Наш огляд американських винахідників був би проте нечовний, коли б ми не згадали ще Грегема Белла, винахідника телефону, та братів Райтів, винахідників літака. Ті оба винаходи, зроблені аматорами, мають епохальне значення в нашому щоденному житті та далековідстаневій комунікації. Про широке застосування телефону в Америці показує статистика, зроблена в 1974 р. фірмою Телефон Белл Ко. І так, у 1974 р. американці користувалися 190 біліонів разів телефоном, цебто на кожного мешканця ЗСА припадало 868 розмов. У порівнянні з 1973 роком кількість телефонічних розмов зросла на 12 біліонів. Кількість телефонічних апаратів, заінстальованих у ЗСА в 1974 р., виносила 138 мільйонів, з чого 37 мільйонів припадало на підприємства, а 101 мільйонів на приватні дома.

У 1903 р. кількахвилинний політ літака братів Райтів в Кітті Говк, Північна Каролайна, звернув увагу світу на те, що людина може досягнути далекі відстані легше та скоріше як перед тим. Але людині забрало поперх 50 років, щоб розвинути летунство до сьогоднішнього стану, в якому струменеві літаки типу Лакгід чи Даглес перевозять пасажирів із суперсонічною швидкістю, що переходить тисячу миль на годину. В останній світовій війні бомбовики виявилися найбільше нищівною зброєю, що вирішила упадок німецької потуги та перемогу альянтів.

Впродовж найбільшого розвитку науки ніхто не уявляв собі, що людина зуміє визволитися з пут земської гравітації та стане стопою на оспіванім всіма поетами світу місяці (1969). Не тільки це, людина засіяла надземські простори штучними сателітами, устаткованими науковими інструментами та телескопами, що передають на землю інформації про побудову нашої планетної системи і вселенної. Вони передають нам теж цінні відомості про погоду,

розташування мінералів та енергетичних ресурсів нашої землі, передають телевізійні програми та телефонні розмови на далекі відстані (телстар). У 200-ліття ЗСА, інженери й науковці НАСА (Федеральна Адміністрація Простірних Дослідів) випустили на планету Марс дві дослідні ракети, Вікінг I і II, устатковані біохемічними лабораторіями, які просліджують на Марсі, в околиці його рівника і бігуна, можливості існування органічного життя.

Америка дійшла в половині 20-го ст. не тільки до вершин своєї технічної, але також і наукової досконалости. Доказом цього є кількість нобелівських нагород, що їх одержують американські вчені в усіх ділянках знання; вона перейшла вже цифру 50 нагород. Вершком успіху тих науковців було спорудження атомової бомби в ряцях т.зв. Менгетемського проєкту. Людині перший раз вдалося штучно викликати ланцюгову реакцію атомних електронів та визволити потужну енергію, ув'язнену Творцем в атомній структурі матерії. Цей великий осяг Америки не був би можливим без активної співпраці трьох європейських учених світової слави — Нілс Бора, Енріка Фермі й Альберта Айнштайна. Цей останній, це творець модерної фізики та теорії зглядности, якого загально вважають найбільшим умом світу від часів Ньютона. Атомову енергію запряжено до колісниць людських потреб у формі пального, що вистачає на довгі роки.

У 1955 р. спущено в воду передбачене Ж. Верном підводне човно « Навтілюс » з атомним погоном. За ним пішов атомний корабель « Саванна », атомний літак та атомні електривні. Таким способом атомовий погін, що його несміло предсказували в фантастичних повістях на початку цього століття, став дійсністю. В 1879 р., коли Іван Франко сидів у в'язниці за свої соціалістичні переконання, а західньо-європейська інтелігенція сиділа ображена на театральних виставах Ібзена « Дім ляльки », в Королівському Інституті в Лондоні відбувалися що п'ятниці сходини членів і запрошених гостей. Ібзен здраматизував у своїй пєсі пробудження жінки з оков Вікторіанського обмеження, а доповідачі на сходинах Королівського Інституту намагалися вияснити, в який спосіб електрична комунікація визволить людство з тиранії та ізоляції їх щоденного життя. Це були передбачливі науковці, але вони не були в спроможі передбачити повністю вислідів наукової праці в майбутньому. І так само як Ібзен не міг передбачити появи книжки Фройда « Три трактати про теорію статі », опублікованої 25 років пізніше, ні сьогоднішнього « визволення » жінки, так само й Сер Вільям Генрі Пріс, чільний науковець Англії, електрич-

ний дослідник і винахідник, не міг передбачити радієвих авдицій, кольорової телевізії, радару чи компютора. Всі ті винаходи стали дійсністю в першій половині 20-го ст. в країні, в якій ще 200 літ тому індіанці полювали луками на буйволів та оленів. Це була доба народження нової технології, що перейшла своєю важливістю все те, що досі створило людство впродовж своєї цілої історії. Це була доба світанку електронної технології, що стала пересмником індустриальної революції. Електричний струм становить русло електронів, що пливе крізь металевий провідник у висліді різниці потенціалів. Рухом електронів, що вийшли з металевого провідника, займається електроніка. Одним з перших її осягів був бездротний телеграф, що його винайшов Гульєльмо Марконі, експериментуючи електромагнетними (радієвими) хвилями Герца. В 1900 році, в тому самому дні, коли в опері Ля Скаля поставлено прем'єру «Тоска» Пуччіні, переслано першу радієву інформацію між двома американськими воєнними кораблями «Нью Йорк» і «Месечусетс» на відстані 36 миль.

В тому самому році, коли Іван Франко написав поему «Мойсей», англійський науковець Джан Е. Флемінг працював над електричним пристроєм, що складався із скляної вакуумної грушки, в якій були вміщені анода й катода. Цей пристрій, що діяв як випрямлювач електричного струму, він назвав електричним вентиляем; пізніше він одержав назву електронної лампи. Коли А. Айнштайн счинив революцію в світі фізики своєю теорією релятивності, американський науковець Лі Де Форест впровадив третій елемент до електронної лампи Флемінга, металеву решітку, та створив електронний підсилювач, і назвав його «одіон».

В міжчасі події світу котилися лявіною вперед. В 1907 р. Мирослав Січинський виконує атентан на галицького намісника, графа Потоцького, в 1912 р. затоплюється у зударі з ледняком найбільший пасажирський корабель «Титанік», Ігор Стравінський пише свій балет «Петрушка», а на олімпіяді в Штокгольмі рекордують перший раз час спортових осягів електронічно. В 1913 р. світ фізики був заскочений новим моделем атома Нілс Бора, в якому електрони кружляли по орбітах довкруги ядра, спорудженого з нейтронів і протонів. Але ще більше були заскочені глядачі «модерним мистецтвом» сучасних французьких малярів, що виставили свої полотна в неславнім ньюйоркськім «Арморі Шов». Більшість глядачів була особливо вражена образами таких мистців, як Пікасо, Матіс, Брак та Марсель Дюшамп, якого «нага жінка на сходах» була джерелом найчисленіших коментарів.

В 1920 р. сталися дві важливі події: створено Лігу Народів та урухомлено першу радіову станцію в світі, КДКА в Питебурзі. В 1923 р. Володимир Зворикін з компанії Арсіей одержав патент на свій іконоскоп, цебто першу телевізійну трубу, а полковник американської армії, Вилієм Р. Блер одержав патент на радар. В 1927 р. перепроваджено першу радіофонічну розмову між Нью Йорком і Лондоном, а в 1929 р. президент Арсіей, Давид Сарнов, звернувся до Зворикіна, щоб він виготовив кошторис на телевізійну станцію. Кошторис Зворикіна виносив 100,000 дол., але справжній кошт телевізійної станції виносив 50 мільйонів. Цю станцію урухомлено в навечеря вибуху II світової війни (20 липня 1939). Відкриваючи цю першу в світі телевізійну станцію, в рямцях світової вистави в Нью Йорку, Д. Сарнов сказав, що « ми додали до звуку зір та покликали до життя новий рід мистецтва, що матиме великий вплив у житті людей цілого світу ».

На передодні II світової війни випродуковано також перший раз геніяльний лік, пеніциліну, яку 10 літ скоріше винайшов англійський бактеріолог Александер Флемінг. Після закінчення II світової війни починають появлятися, мов гриби по дощі, технологічні чудеса, що ставлять ЗСА в передові ряди знання. Одним з найбільших чудес слід уважати винахід компютора і транзистора, що стають поштовхом трильйонної економії багатьох держав світу та вилету людини на місяць. Перший компютор ЕНІАК, вагою понад 30 тон, мав 18,000 електронних (вакуумних) ламп, зуживав 130 кіловатів електричної енергії та був спроможний виконувати 5000 арифметичних обчислень на секунду. В 1947 р., в лабораторії Белла, трьох американських науковців (Джан Бардін, Волтер Браттен і Вилієм Шаклі) винайшли германієвий транзистор, що став основою розвитку модерної електронної індустрії. Заслугою транзистора це елімінація електронних ламп і мініятуризації та здешевлення електронних продуктів.

В 1945 р. заснують в Сан Франциско світову організацію миру з найменням « Об'єднані Нації ». Завдяки княжому дарові Джана Рокефеллера в висоті 8.5 мільйонів на закуп площі, побудовано в Нью Йорку дім Обєднаних Націй, що стає місцем постійного осідку тієї організації. В тому часі як Ніл Армстронг стає ногою на місяці, науковці світу намагаються розшифрувати тайну життя живої клітини. А південно-африканський лікар-оператор, Кристіян Барнард, переводить удатно операцію перещеплення людського серця та вирощує надію, що шляхом трансплятації органів можна

буде в майбутньому врятувати життя досі невилічимо хворих пацієнтів.

Великий технологічний поступ за останніх 200 літ не має прецеденсу в історії людства. Його особливістю слід уважати те, що рушійною силою цього поступу була країна без світлого минулого та мерехтливих традицій. Причин цього треба шукати в ви роцуванні нових ідей та вмінні абсорбувати нових імігрантів відсутністю тиску, який завжди витворює відповідну реакцію. У висліді, жадна країна світу не виявила такого росту населення, як ЗСА. Соціяльне наверствування суспільности в інших країнах не дало змоги вияву багатьом великим талантам. В Америці, навпаки, кожний великий талант знаходить відповідне визнання й піддержку, і в тому тасмниця росту тієї країни. Від першого перепису населення, переведеного в 1790 р., населення цієї країни зросло від 4-ох до 215 мільонів. Одночасно в тому самому часі її границі пересунулися від Атлантийського океану до Тихого та поза них до Гавайських островів і Аляски. Те переміщення границь було стимулом розвитку Америки, який бачимо сьогодні.

Проте багато людей ставиться з великим застереженням до поступу технології. Причин цього слід шукати в консерватизмі й страху перед незнаним. Кожний рух вперед викликає опір, але поступ був завжди проведений людьми відважними та сильними духом і вірою. Коли прийшла перша індустрияльна революція, на початку 19-го ст., найбільш охоплені страхом були кріпаки та бувші невольники, що протиставилися технології, яка зміняла їх безпечний старий світ. Але технологія допомогла їм збільшити продуктивність, яка у висліді виростила багатство та піднесла їх доцьогочасний життєвий стандарт. Сьогодні друга індустрияльна революція знаходиться вже в повному розгоні. Її найпотужнішу зброю становлять компютори, що стають з кожним роком менші, мудріші та дешевші. Коли перша індустрияльна революція визволила людство від фізичної неволі, друга індустрияльна революція звільнила його від монотонности праці та умового безділля.

СПОМИН ПРО СЛ.П. ІВАНА БАБІЯ (1893 - 1934)

Від Редакції. - *Іван Бабій, педагог, старшина УГА, український католицький діяч, директор Філії, а після Академічної Гімназії у Львові, загинув у 1934 році від братовбивчої кулі за свої виступи проти діяльності ОУН серед гімназійної молоді. Цей трагічний випадок викликав глибоке обурення серед галицького громадянства. Його строго осудили Митр. Андрей та єп. Бучко понижче містимо два спомини товаришів дир. І. Бабія про нього.*

о. Григорій Музичка

Іван Бабій, директор Філії Академічної Гімназії у Львові, був родом із села Добромірка, повіт Збараж. Те село було на вершинах під національним оглядом, і з нього вийшло багато інтелігентів, а між ними єпископ-мученик, ісповідник Кир Никита Будка, перший наш єпископ у Канаді.

Сл. п. Іван Бабій був увесь час впродовж наших гімназійних студій моїм товаришем, тому я знав його наскрізь. Це був дуже талановитий і дуже солідний учень, увесь час відзначаючий, при тому глибоко релігійний християнин. Він одружився з донькою місцевого пароха, о. Юрчинського, взірцевого священика й полум'яного патріота. Донька батьків Юрчинських, дружина Бабія, була гідною дитиною своїх батьків та примірною дружиною свого мужа.

З директором Бабієм стрінувся я, між іншим, у міському театрі у Львові, на академії, що була влаштована з нагоди відомого величавого здвигу УМХ (Українська Молодь Христові) в дні 3 травня 1933 р. Ми сиділи тоді оба побіч себе і при цій нагоді, в часі перерви, звернув я був йому увагу на те, що його атакують деякі круги нашого народу та навіть відгрожуються йому за його гострі виступи проти деяких учнів його гімназії, які належали до підпілля. Він сказав мені тоді ось що:

«Справа мається так: Перед Великодніми Святами пішов я

на Службу Божу до церкви того дня, коли учні моєї гімназії мали спільне св. Причастя. Коли прийшов час на св. Причастя і всі учні поклякали, тоді один з них на моїх очах і на очах професорів почав роздавати учням летючки. Я вважав це за провокацію і за прямо недопустиму річ у такому якраз моменті, бо ж це було безпосередньо перед св. Причастям. І на це звернули мені увагу привні професори. Після Служби Божої взяв я того учня зі собою, виїшов з ним з церкви та йшов до гімназії. Я думав, що він по дорозі втече від мене, але він цього не зробив. Я прийшов з ним до гімназії і перед канцелярією оставив його нарочно на коридорі, щоб він утік, та сказав я йому ждати, аж його покличу. Я пішов до канцелярії й навмисне задержався довше, щоб він мав час втекти. Та він цього не зробив, а стояв спокійно. Я тоді впевнив себе, що маю до діла з провокатором і тому віддав його в руки поліції, з чого він собі зовсім нічого не робив.

Я переконаний, що Боже Провидіння поставило мене директором гімназії на те, щоб я стеріг ту нашу станицю перед розв'язанням, щоб не сталося з нею те, що сталося з іншими гімназіями по інших містах, які поляки розв'язали. Я вважаю за свій національний обов'язок берегти цю станицю перед подібною долею і тому не можу дозволити на такі потягнення учнів, про які я згадав. Я стою, як жовнір на фронті мого народу — а він був військовим старшиною в австрійській армії — і тому не уступлю, хочби прийшлося і життя своє віддати. Кар'єровичем я ніколи не був, не є і ніколи не буду. Я є вірним сином мого народу і тому, якщо йдеться про його добро, то я неуступчивий. А якщо мій народ хоче, щоб я своє життя віддав, прошу дуже, я на це готов кожної хвилини. Тепер мені погрожують і жадають від мене, щоб я в суді зложив кривоприсягу, але я цього не зроблю, бо я такий вірний Богу святому, як і моєму народові... »

І він віддав своє життя на фронті. Але цей трагічний факт поділав дуже пригноблююче на тих, що його ближче знали, між іншими на Преосвященного Кир Никиту Будку, який виконував похоронні обряди і виголосив глибоко патріотичну проповідь. Не згадую вже, яким важким ударом був цей сумний факт для родини покійного та зокрема для його тестів Юрчинських, взірцевих патріотів.

Отже ніщо дивне, що Слуга Божий Митрополит Андрей, потрясений до глибини серця тим дуже сумним актом, сказав: « Вбили ви його, вбийте і мене, бо я є таким самим, яким він був...! »

Надзвичайно прикра та, на превеликий жаль, правдива дійсність!

Микола Бойко

Св. п. Іван Бабій був моїм найкращим товаришем з гімназійних часів. Наша дружба завязалась ще на шкільній лавці першої кляси, відділу В. Я вже не пригадую собі, яка причина звела нас так докупи. Мабуть батьківські слова о. Патрили, що був нашим господарем кляси і часто говорив, щоб ми всі жили в згоді і любові, як одна родина. Я любив отця і брав собі до серця його слова, а Іван теж любив його і був послухним його вказівкам. В кожному разі між нами вив'язалася така приязнь, що злучила нас на ціле життя.

Оба ми любили разом бавитися, читати, розмовляти. Іван був дуже щирий і побожний. Він старався нікого не скривдити. Був працьовитий, пильний, сам учився і не раз мене тягнув до книжки, коли ми жили в бурсі. Я відчував, що наука йде мені якось легше і я вчився, не хотів бути гіршим від нього. Ми всім ділилися, не було між нами ніколи якихось непорозумінь. Навпаки, один одному помагав чим міг чи давав раду. Через останні три роки я жив в Іванового брата, що спровадився був до Тернополя.

Іван мав багато вільного часу, але не марнував його. Він все, після зроблених лекцій, шукав чогось нового в книжках. Я мусів давати лекції, щоб заробити на своє удержання. Часто вечорами приходив я змучений, голодний, нездібний до науки. Тоді Іван старався мене трохи нагодувати, а щоб я не йшов неприготований до школи, то сідав і ще раз переробляв зо мною завданий матеріал, чи ми разом виробляли задачі. Іван мав одну засаду і від неї ніколи не відступав: не дав нікому відписати задачі математичної чи латинських або грецьких слів. Він це вважав гріхом, вважав, що попирає лінивство. Через це товариші не любили його, але мене це ані не дивувало ані не гнівало. Я знав, що Іван консеквентний і від того не відступить.

Не раз у вищих клясах розмовляли ми про те, що робити по магурі. Іван був рішений іти на філософію, та студювати латину й греку. Але він більше любив греку. Він все вишукував різні грецькі книжки, читав, сидів годинами зі словником, перекладав, а опісля переконував мене, що лише грецька література може відіграти велику роль в українській літературі, головню побільшити

запас слів, усунути різні чужі слова, а знайти гарніші з грецької мови. Нарікав, що наші учені занедбали ту галузь науки. Школа нічого нового не дає. Наші професори, відбувши лекції в класі, сидять по каварнях, а всякі їм потрібні відомості черпають з польських і німецьких підручників. Після закінчення університету мріяв він поїхати до Греції, оглянути грецьку культуру, попрацювати там і познаходити різні оригінали по бібліотеках, та відкрити всякі тайни. (Він міг про це думати, бо матеріально був добре забезпечений). Коли був на університеті, то хвалився мені, що мав великі успіхи на семінарі грецької мови.

Війна перервала наші зв'язки. Я розпитував про Івана, але довго не мав відомостей. Десь в зимі 1917 р. я одержав картку, фотознімку Івана: « Я живу. Був ранений, але видужав. Тепер працюю на залізничних станціях ». Я зараз відписав на подану адресу, але не одержав відповіді. У червні 1918 р. наш відділ переїздив з Чорногори–Альбанії до Херсону. Я задержався в Жмеринці. Пішов я оглядати станцію і на одній табличці побачив підпис: « Ком. І. Бабій ». Я вскочив до канцелярії і дійсно побачив Івана. Не було часу радуватися. Я хотів почути, що він пережив. І він коротко розказав, що на початку війни був прострілений в одній битві машинним крісом через легені. Довго лічився, але при Божій допомозі виздоровів. Це було так: Він мав зайняти одну місцевість, яку москалі дуже обстрілювали. Жовніри посувалися дуже обережно й поволі; тоді він виступив вперед з наказом « за мною », і побіг вперед. Але не добіг до цілі, бо машинний кріс скопив його. « Чому Ти так зробив? », запитався я. Він відповів: « Я мусів. Здобувши ту місцевість, я врятував життя тисячам людей ». Такий обов'язковий і такий точний був Іван у виконванні обов'язків і наказів. Ще коротенько розповів, що був у Відні і там відпитав нашого катехита, о. Бородайчевича — бідного, голодного, хворого, обдертого. Іван зараз привів лікаря, вистарався про запас поживи, харчеві картки, убрання, вкінці знайшов людей, що обіцяли заопікуватися о. катехитом.

Коли по розкладі Австрії я приїхав до Тернополя, то там застав Івана, що працював на залізничному дворі. Військових старшин взагалі не було. Я мав займатися мобілізацією і творити військові частини. Тоді до Микулинців прийшли польські відділи, що мали йти на Львів. Я зібрав одну сотню людей, що були вже при війську, і її командантом став Іван. А другу сотню творили хлопці, що ще не були при війську. По дорозі до Микулинець я

вчив їх, як обходитися з рушницею і як критися перед стрілами. Нам удалось розброїти той польський курінь і взяти його в полон.

Опісля я знов розлучився з Іваном. Мене післали з відділом в Україну і звітдам я вже не вернувся до Галичини. Щойно в зимі 1921 р. вернувся я вже з полону з Ланцута до Підгайчик. Тут я довідався, що Іван учителює в Бережанах. Я там його й відвідав. Багато говорив він мені про науку в гімназії. Але нарікав, що наша молодь польонізується в школі. Тому старався, і вкінці одержав дозвіл на організування українського Пласту, щоб хоронити наших хлопців від скавтів.

Коли Іван обняв директорство Академічної Гімназії у Львові, я знов бував часто в нього, бо тоді і мій син почав науку в гімназії. Іван дуже працював над тим, щоб гімназія мала добру славу та щоб видавала добрих, вчених, талановитих хлопців і добрих українських патріотів. Він знав майже всіх учнів по імені, їх родину, матеріяльні відносини кожного. Він кликав учня, звичайно в часі перерви, і провадив з ним розмову на різні теми. Хотів знати, що ученя виніс з дому, яке знання здобув у школі, які його зацікавлення і т.д. Я нераз сидів у його канцелярії і прислухався тим розмовам. Вони були цікаві, і деякі учні вели розмову щиро і одверто.

Та що ж, ті часи були дуже розбурхані. Наша старша молодь, що вже займалася політичною роботою, старалася втягнути до своїх гуртків також гімназійну молодь. Іван хотів боронити гімназійну молодь, яка, як він казав, має тільки вчитися, здобувати знання, а на політику має час по maturі. Тому й робив спротив, відбирав брошурки, не допускав політичних летючок-книжок до кляси. Тим більше, що поліція була про все повідомлена, часто наїздила на гімназію, ходила по клясах і виносила стоси всяких брошурок і книжок. У кожній клясі поліція мала своїх донощиків, які доносили і на директора, і на професорів, і на учнів. В кураторії Іван, як міг, боронив і себе, і учнів, боронив гімназії, бо поліція все грозила, що її замкне. Іван лишився осамітнений. Щодня одержував різні погрози. Прозивали його різними словами. Навіть і старше громадянство відчужувалось від нього. Він скаржився передо мною і казав, що радше згине, ніж допустить, щоб поліція замкнула гімназію. Коли я йому радив, щоб зрезигнував з директорства, він відповів, що це вже запізно. Він мусить дальше боротися, бо правда є по його боці. І дійсно лиш його смерть оборонила гімназію від ліквідації. Громадянство щойно тоді опам'яталось.

О. Атанасій Тимків

НА ВИГНАННІ (Спогад про роки 1916-1918)

Замітка автора. - Роки, про які тут згадую, віддалені від нинішнього дня на яких 60 літ, і то літ багатьох на всякі тяжкі переживання. Багато дечого затерлось у пам'яті, і коли доводиться відтворювати з пам'яті ті часи, то навіть при найкращих зусиллях може вкратися якась помилка. Якщо б хтось із Шановних Читачів ствердив неточність, прохаю звернути на це мені увагу.

В с т у п

Перша світова війна застала нас у Боянах, малому буковинському містечку біля Черновець. Бояни були одинокою чисто румунською парохією Галицької Греко-Католицької Провінції. Мені в той час довелося бути її завідателем.

Російська офензива в 1914 році скоро пересунула фронт під Бояни. Після затяжних боїв фронтова лінія пересунулася далше на захід і Бояни на довгі місяці опинилися під російською окупацією. Літом 1915 р. протиофензива осередніх держав відкинула російські війська аж до давньої російської границі. Австрійці знову зайняли Бояни. Однакось через тиждень москалі ще раз відбили Бояни і вкінці фронтова лінія остаточно устabilізувалася між Чернівцями та Боянами, і так застигла на кілька літ.

Ми опинились по російській стороні. З парохіяльного дому, що стояв на горбку можна було бачити, як на долоні, окопи і жовнірів в окопах. Одного разу бачив я штурм на багнети, і чув крики наступаючих; це була жахлива картина, якої не можу забути. За нашим домом розложилася російська артилерія. Життя було надзвичайно тяжке. В домі вже не було ні одної шиби. Ми жили переважно в пивниці. Понад хату літали постійно артилерійські стрільна.

Восени 1915 р. прийшов наказ покинути дім і перебраться

до сусіднього села, бо тут, мовляв, будуть великі бої. Я перенісся до села Гоголини, у якому була моя дочерна церква, і звідтам продовжував з трудом свою душпастирську працю. В травні 1916 р. російська військова влада зарядила загальну евакуацію всіх доокочличних сіл. Цивільне населення мало бути вивезене в глибину Росії. Російські вояки ходили від хати до хати й виганяли людей на залізницю. Забирати зі собою вільно було лише стільки, скільки можна було нести.

Для нас це був великий удар. Якже ж мені вибиратись у далеку, незнану путь з дружиною та восьмимісячною донечкою, і як залишати кількарічних синів, що якраз перебували в тестів аж у Калущині? І невідомо, на як довго... Але не було ради. З тяжким серцем ми вибиралися в невідому дорогу.

Нас заладували у тягарові вагони та під військовим конвоєм повезли на схід. Ми переїхали через Кам'янець Подільський і через кілька днів прибули в Київ. Ось він, золотoverхий Київ, символ і мрія! Серце живіше забилося. Я не видержав. Виховзнувся незаметно з вагону і пішов на Хрещатик, щоб налюбуватися видом «матері руських городів». Була весна і місто потапало в зелені. Який прекрасний він, цей Київ! Та місцем нашого призначення не мала бути Україна. Нас повезли через Полтаву даліше на схід, аж над долиною Волгу, до Царицина, теперішнього Ста-лінграду, що в другій світовій війні відогравав таку переломову ролю.

Царицин

Після кількатижневої їзди ми вкінці одержали наказ вивантажуватися в Царицині. Ми висіли. Нам подали до відома зарядження влади, що в Царицині маємо розміщуватися і нікому з нас не вільно опускати міста. Це було все. А далі, робіть собі, що хочете. Нас усіх лишили ось так на призволяще. Треба було шукати якогось пристановища й зачинати жити життям вигнанців.

Розглядаємося по залізничній станції, зачинаємо розмову з тутешніми людьми. Від одного москаля довідуємося, що в Царицині є католицький (очевидно римокатолицький) костел і парох. Ось точка зачепу для мене. Мені подали адресу і я пішов туди. Парохом тут був один литовець, середніх літ, і він дав мені першу поміч. У парохіяльному домі вже мешкало кілька скитальчих родин, тому отець парох запропонував нам тимчасово альтану в своєму саді. Для нас не було іншого виходу і ми там примістилися. На

щастя літо було гарне, з теплими ночами. В тій альтані довелось нам бідувати майже місяць, і то з маленькою дитиною. Моя дружина, з перевтоми, кілька разів була зімліла. Вкінці таки вдалось нам дістати мешкання в місті і ми мали туди перепровадитися за кілька днів.

У Царицині жило доволі багато католиків різної національності, передовсім поляки, німці й литовці. Вони мали гарний костел у готицькому стилі, який кільканадцять літ тому допомогла збудувати російська держава. Царський режим толерував римокатоликів; грекокатоликів прозивали там звичайно уніятами. Режим не любив їх. З цього здавав я собі справу і тому почував себе зовсім непевно, бо не знав, чи не чекають мене переслідування.

Між мешканцями парохіяльного дому в Царицині була одна родина сирохалдейського священика. Це був католик сирохалдейського обряду. Сам не високого росту, з довгим волоссям, бородою й вусами, чорний як крук. Вовна хуртовина загнала його з жінкою й дітьми з рідних сторін аж сюди над Волгу, до Царицина. Він почувався дуже нещасним. Любив оповідати про своє багатство — вівці, скільки то їх він мав вдома, і все те мусів залишити. Дуже жалував за ними. Клімат у Царицині був для його родини дуже невідходячий. Тут умерло його четверо дітей на чахотку.

Отже нас було трьох католицьких священиків, а кожний іншого обряду. В неділю порядок Богослужень був такий: перше правив Службу Божу сирохалдейський священик, опісля я, і вкінці парох відправляв співану Службу Божу. Вийшло доволі смішно, коли латинники в костелі очікували латинської Служби Божої і не могли її дочекатися. В годині 7-ій вранці виходить із захристії в латинських ризах сирівець, перед ним його синок, як служитель. Зовнішнім виглядом міг він робити враження місіонера. Та зараз прийшло розчарування, як тільки він почав відправу своїм питомим, старохалдейським припівом. « Це не наш », шептали між собою миряни в церкві. В годині 8-ій вийшов я. « О, цей вже буде наш », шепотіли люди. Зараз зголосився до мене хлопчина на міністранта. До престолу приходжу в латинських ризах, бо своїх не мав. Люди очікують латинської Служби Божої. Тим часом я починаю словами « Благословенно царство... », а далі « Господу помолімся ». На церкві знову розчарування. Мало цього, підслухавши, що я відправляю старослов'янською мовою, заскаржили мене до отця пароха, мовляв, це перебраний православний батюшка. Отець парох прийняв це повідомлення з вибачливою

усмійкою, успокоїв людей, а наступної неділі виголосив проповідь про обряди в католицькій Церкві.

У Царицині поінформували мене ближче про католицьких єпископів в Росії. Було їх двох, а радше трьох, і на цілу Росію мали вони дві дієцезії: могилівську і тирасполіську. В могилівській був архієпископ Ропп і його помічник, єпископ Цепляк. Обидва були поляками і мешкали в Петрограді. Вони мали юрисдикцію над північною та східньою Росією, від Петрограду по Камчатку. Південна Росія й Україна входили в засяг єпископа тирасполіського, Кесслера, що резидував у Саратові над Волгою, і був німцем по національності. Тоді то в мене збудилося було бажання дістатися на авдієнцію до єпископа Кесслера в Саратові. Саратов чейже не лежить далеко від Царицина.

Одначе тим часом треба було перебиратися на нове мешкання. Для певности я запитав завідателя дому, чи нема там блощиць. «Щось такого», обрушився москаль, начеб я його обидив тим, що взагалі щось таке посмів підозрівати. Я повірив. Нове мешкання було привітне, нам сподобалося, і ми тішилися, що нарешті зможемо трохи відпочити. Одначе наша радість тривала тільки до першої ночі, коли в усій ширині показалося, як безлично москаль брехав. Вночі налізла до нас така хмара блощиць, що хотілося з хати втікати таки прямо серед ночі. Але куди?

Саратов над Волгою

Це й прискорило мій виїзд до Саратова над Волгою. Вже наступного ранку я сидів на пароплаві, що плив Волгою на північ. У Саратові зайшов я до єпископа Кесслера без найменших труднощів. Він прийняв мене дуже привітно. Я розказав йому про своє положення і він зараз знайшов спосіб, щоб вийти мені назустріч і допомогти: запропонував мені перенестися до Саратова і тимчасово, — це був час вакацій —, замешкати в домі Духовної Семінарії. Триповерхова будова семінарії серед парку зробила на мене гарне враження і я рішився якнайскоріше сюди переїхати. Це «якнайскоріше» тривало місяць. В поворотній дорозі, на пароплаві з Саратова до Царицина, я набавився малярії. В горячці доплентався я додому і мусів положитися до ліжка на місяць. Які чорні думки снувалися тоді в моїй голові: моя жінка з маленькою дитиною, а двоє дітей аж у Калущині; що вони бідні зроблять без мене, на випадок моєї смерті? О, Боже, рятуй! А блощиці

гризли нас на всі боки. Після місяця, хоч я ще не був зовсім здоров, ми переїхали до Саратова. Адміністраційна влада не ставила перепон на виїзд. Приємно було покидати блоциці. Москалі кажуть: де нема блоциць, там нещастя. Одначе ми таки воліли вибрати « нещастя ».

В Саратові ми замешкали в бічному будинку семінарії. Ми одержали дві умебльовані кімнати, а харч приносили нам даром із семінарійної кухні. Спочатку треба було розміститися, а ом сля трохи відітхнути по наших тарапатах, бо ми були дуже вимучені. Так почався наш дворічний побут у Саратові над Волгою.

а) *Життя в Саратові і єпископ Кесслер*. Саратов, це місто дещо менше ніж Львів, положене на правому березі Волги, за якою, на схід, вже зачинається Азія. Волга в Саратові дуже велика. По ній курсують і великі кораблі з Каспійського моря. Саратов мав велику пристань, повну різнородних кораблів, корабликів і суден. Славний є саратівський рибний ринок, на якому можна було дістати всяку рибу, яку лиш собі забажало піднебіння.

Між мешканцями Саратова було дуже багато німців, нащадків надволянських кольоністів, і доволі поляків, литовців; українців я спершу майже не зустрічав. За Саратовом, по лівім боці Волги, було чисто українське місто, Аткарск. Мешканці цього міста говорили чистою українською мовою, задержали свої звичаї і жили замкненим у собі життям, ізолюючись від російського отруження. Інколи на базарі в Саратові — з Аткарска до Саратова люди плили човном — можна було стрінуги жінку, що говорила прекрасною українською мовою. « Я хахлушка », казала вона.

Місто мало біля 80 церков, у тому числі три величаві православні собори, криті золотою бляхою. Був теж один мечет, лютеранський костел і католицька катедрa, збудована в готицькім стилі, і то при Німецькій вулиці. Біля катедрі, в одноповерховій камениці, мешкав єпископ і парох. Саратов був осідком православного митрополита. Католицький єпископ носив назву тирасполіського, а не саратівського, бо назву саратівського єпископа застерегли виключно для себе православні владики. Тирасполіс — це мале містечко в Україні. З таких самих мотивів католицький єпископ у Петрограді носив титул могилівського єпископа (від міста Могилів).

Літо в Саратові було дуже гарне. Коли ми купалися у Волзі, то груба верхня верства води була наче переварена, така тепла. Занурилися ви глибше, то знову за ноги щипала зимна вода. В

зв'язку з великою горячкою появлялися маси різної комашні, перед якою люди хоронилися сітками. Літо було дуже гаряче, а зима дуже зимна. Ви закутувались у кожух так, що тільки очі й ніс залишалися відкритими. На голові кожухова шапка, на ногах «валінки», зн. сукняні чоботи. Лиш деколи можна було бачити, як проходжі, один одному, рукою показували на ніс, гейби казали: «Знай, твій ніс білий, відморожений, треба його натерти снігом».

Яких 12 миль від Саратова була дача, зн. літнице з многими вільями посеред гаїв і садів. Літом майже ціле місто виїздило туди, щоб провести вільний час від праці серед природи, зелені. Доїзд був дуже догідний, бо з міста на дачу курсували трамваї — два, три вози, ще й з музикою. Нам, засланням, не було вільно виїздити поза Саратов, навіть на дачу. За порадою добрих людей ми дали урядникові хабара, три рублі, і зараз одержали дозвіл їздити. Війни в Саратові не відчувалося. Всього було подостатком, все було дешеве. Щойно пізніше стало гірше. За большевиків з харчами вже було скупо, а з одягом і взуттям таки погано.

Греко-католицький священник у Саратові це був унікат. Досі тут чогось такого ще ніхто не бачив, та й про це не чував. Це водночас наказувало й обережність, щоб не викликати якогось лиха. На це виразно звернув мені увагу єпископ Кесслер: «Не забувайте, що це Росія, яка не любить уніятів. Тому сидіть тихо й не афішуйтеся». Цього я й придержувався. Загал думав, що я місіонар. Моє з природи сухорляве обличчя викликувало в них враження, що я аскет. Мою дружину уважали за мою сестру, а донечку за сирітку, яку сестра виховує. Перше моє зайняття було в катедрі. Тут я сповідав і проповідував у польській і німецькій мові. Другим зайняттям була катехитуря в німецькій народній школі і в польській гімназії. Крім цього я викладав реторику у німецькій Духовній Семінарії питомцям німцям. А опісля, коли із Сибіру приїхала група польських і українських теологів, я був їх духовником. При таких зайняттях проходив мій час побуту в Саратові.

б) *Питомці, пані Тендзятольська*. Тут слід згадати докладніше про названу групу теологів. На Сибірі, головно в Томську, перебувало деяке число польських і українських теологів. Отець Тимцяк, про якого ще буде мова, спровадив їх до Саратова під проводом професора теології о. д-ра Реца і о. Завімлі. Було це 17 поляків і 7 українців, василіянських питомців. Між ними був Павло Теодорович, Павло Пушкарський, що був опісля ігуменом

у Варшаві, Ступницький і інші. Для цих питомців винаймлено окремих дім і тут вони доповнювали свої студії. Трьох латинських питомців з цієї групи одержало в Саратові священичі свячення. З приходом революції всі вони роз'їхалися, пробиваючися всякими способами на захід, додому.

В Духовній Семінарії мешкали ми недовго. На початку шкільного року треба було випровадитися. Одначе за мешкання було тяжко. Вкінці ми його знайшли, але вкортці нас викинули, бо наша маленька дитина своїм плачем докучала господарям. Ми опинилися на вулиці. Та при допомозі добрих людей ми таки знайшли мешкання — нас щиро прийняла до свого дому пані Лідія Тендзягольська. З походження була литовкою. Була це старша вже особа, незаміжна. Була вона дуже багата, мала дев'ять вілл і велику каменицю в місті. Сама мешкала в одноповерховім домі, що знаходився на подвір'ї за згаданою каменицею. Всі ці доми вона винаймила бідним за безцін. Сама пані Тендзягольська була глибоко і правдиво побожна. Особливо опікувалася бідними. Що неділі і свята сиділа при дверях у катедрі і збирала гроші для бідних, а в будні дні ходила поміж бідних, помагаючи їм чим могла. Це була релігійність, яка шукала вияву в ділах милосердя. І тоді мені стало ясним одне: релігійність завжди мусить бути зв'язана з ділами милосердя. Хто вважає себе за релігійного, а не чинить діл милосердя, той обманює себе і других.

Пані Тендзягольська втішилася, що в неї буде мешкати священик, а радість її ще збільшилася, коли довідалася, що я буду мати приватну капличку та що в її домі щодня буде відправлятися Служба Божа. Вона відступила нам задармо цілий поверх у своєму домі, в якому сама мешкала на партері. Були це чотири кімнати і кухня. І тут ми проживали весь час нашого побуту в Саратові.

З огляду на обережність, єпископ порадив мені влаштувати в моєму домі приватну капличку, в якій я міг би щодня відправляти Службу Божу в своєму обряді. Я так і зробив. Це не була постійна капличка, а тільки така, що її кожночасно можна було розложити й зложити. Очевидно, що єпископ дав мені з катебри все, чого мені було треба для влаштування такої каплички. Про капличку ніхто не знав, крім пані Тендзягольської, родини Анісімових і наших питомців. Всі вони майже щодня бували в моїй капличці і причащалися.

Єпископ Кесслер був через увесь час мого побуту в Саратові не тільки моїм церковним зверхником, але й опікуном. Це була

вже старша віком людина, але ще здорова. Був енергійний, а при тому дуже доступний і безпосередній. У нього не було авдієнційних годин або днів, до нього завжди міг зайти кожний, хто мав якусь справу. Коли я приходив до нього, він саджав мене на софу, сам сідав біля мене, і так ми розмовляли, розуміється по-німецькому, бо він не знав української мови, а я російської. Коли я тільки бував у нього, він усе докладно розпитувався про мене, мою родину і наше життя. Бачилося, що він щиро цікавиться долею священика й готов йому допомогти. Він не відмовив мені ані одного прохання за весь час мого побуту. Я відносився до нього як до батька, бо справді він був для мене батьком на чужині.

Між єпископом і поляками приходило часом до непорозумінь. Єпископові не подобався шовінізм, який виступав на яв у польській кольонії. Знову ж поляки в таких випадках закидали єпископові брак зрозуміння для польських справ, кажучи: « Це німець ». Одначе єпископ займав правильне становище. Пригадую собі один інцидент. Це було в катедрі під час вечірні. Я сидів у захристії. Молодий польський священик, о. Потоцкі, виголошував проповідь у гіперпатріотичному дусі. Цій проповіді прислуховувався єпископ, сидячи на своєму фотелі біля престола. Одначе обурений тим, що о. Потоцкі говорить не так, як повинен говорити священик у церкві, він встав з фотелю, вийшов до захристії, не вислухавши проповіді до кінця, і сказав: « Ах, ті поляки, то ніякі католики! »

У 1920 році єпископ Кесслер покинув Саратов і виїхав до Німеччини доживати свого віку, і там у Баварії помер. Дивним збігом обставин друга світова війна загнала й мене з ріднею до Баварії. І тут ми знову стрінулися, але на кладовищі. Тут він уже не зустрів мене привітним словом. Він лежав мовчазний у гробі. Навіть тоді, коли я з почуттям вдячності і пошани зложив у його стіп живі цвіти, які він так любив, його кам'яний гріб мовчав. І здавалося мені, що в тому моменті я пальцями дотикаюся тієї тиші, що є порогом до вічності.

в) *Анісімов. Батюшки.* Було це кілька днів після нашого приїзду до Саратова. Ми мешкали в Духовній Семінарії — я, жінка і дитина. Службу Богу відправляв я щодня в семінарійній каплиці, служив мені один семінарист, німецький теолог. Одного дня, після Служби Божої, він підходить до мене в захристії і шепоче, що в каплиці чекає якийсь російський чиновник (урядовець), який хоче зо мною говорити. В голові зараз мигнула думка, чи не починається якась халепа, але до богослова кажу спокійно: « Про-

шу припровадити його сюди». За хвилину входить чиновник з течкою під пахою. Невеликий, середніх літ, брунет, з маленькою борідкою й вусиками, скорий у рухах.

— Здрастуйте, батюшка, привітався.

— Здрастуйте, господин, відповідаю. Чим можу вам служити?

— Покажіть мені служебник, з якого відправляєте.

— Ось він!, показую, відчинивши книгу.

— Та ж то такий, як і в нас. А на чім ви правите Службу Божу? питає далі.

— На пріснім хлібі і на правдивім чистім вині. Показую йому хліб, себто агця і частички, і вино.

— Та в нас так само.

— А так, кажу, так само. І в нас: « Господу помолімся » і « Господи помилуй » такі самі, як у вас, і такі самі ризи.

Тоді він:

— Ви мене не бійтеся. Я католик, тільки я прийняв католицьку віру в латинському обряді, бо тут не було уніятів. А я дуже хотів заізнатися з уніятами. І ось учора сказав мені мій знайомий, латинський священик, що сюди прибув уніятський священик. Тому то я прийшов сюди, щоб з вами заізнатися. Дуже тішуся і чуюся щасливим цією зустрічю. Я називаюся Алексей Максимович Анісімов, міський урядовець.

— Дуже приємно вас пізнати.

— Я маю, батюшка, прохання.

— Будь ласка.

— Дозвольте мені та моїй родині заходити сюди до вас на Службу Божу.

— Самозрозуміло.

— Але я маю ще одне прохання. Дозвольте мені служити Вам до Служби Божої.

— Прошу, дуже радо.

Наша розмова не тривала довго. Ми скоро розпрощались. Я був заскочений цією зустрічю, бо не сподівався зустріти в Саратові москвича католика, і то, як виглядало, ще й ревного. Пізніше я зрозумів, що без ревности католик серед православного моря не міг би вдержатися. Натиск докільля був величезний. Треба було справді великої сили духа, щоб йому протиставитися.

Наступного дня раненько вже застаю в каплиці родину Анісімових. У першій лавці сидить Алексей Максимович, його дру-

жина і четверо дітей, три дівчини і один хлопчик. Анісімов служив мені до Служби Божої. До св. Причастя приступила ціла родина. Після Богослужби я запізнався з цілою родиною Анісімових. Були це гарні люди, щирі і правдиво релігійні. Вони дуже часто приходили на мою Службу Божу, а сам Анісімов таки щодня причащався. Також і родина дуже часто приступала до св. Причастя.

З часом між нами зав'язалися близькі відносини. Вони часто заходили до нас, а ми бували в них. Майже кожну неділю проводили ми разом, чи то вдома, чи то на дачі, десь у гаю на поляні. Однієї такої неділі були ми в домі Анісімових. Пили чай, їли «широжное». Опісля пані дому з моєю дружиною і всіми дітьми перейшли на гутірку до іншої кімнати, а я лишився сам з Анісімовим. Був уже сумерк, але ми не спішилися світити світло, сиділи в фотелях і гурторили. Я мусів йому розказувати про греко-католицьку Церкву. Він випитувався про різні подробиці. Великий подив мав для Митрополита Андрея. Анісімов дивився на нього як на людину, що має довершити одне з найбільших діл історії – об'єднання східної і західної Церкви. На православних Анісімов був прямо обурений.

— То наші православні батюшки, говорив він, держать Росію в темноті. Влада наложила їм кантарки на очі, щоб, не дай Боже, не кинули оком поза границі Росії. Їм не вільно виїхати заграницю, розглянутися відкритими очима по світі, подивитися, як інші живуть, зустрітися віч-на-віч з католицизмом. А тут тим часом оповідають різні теревені про католиків, спрямовані тільки на те, щоб серед тих подій ще збільшити упередження до католицизму. Здається, що магометан і жидів не невавидять тут так, як католиків. Вони знають, що католицизм своєю животворністю перевищає православ'я і тому, коли б не було упередження, то католицизм опанував би всю Росію. На це вже маємо досить доказів. Візьмім Соловйова, який, розглянувши католицизм, як то кажуть «сіне іра ет студіо», так зблизився до нього, що сам став католиком. Або візьмім Абрікосова, цього багатющого фабриканта цукорків з «Югоросії». Поїхав закордон, бував у Римі і приглянувся католицькій Церкві зблизька, і ось який вислід. Він не тільки перейшов на католицизм, але й став греко-католицьким священиком (за Керенщини о. Абрікосов був греко-католицьким парохом у Москві). Видається мені, що так робив би один за одним, якби їм дозволили зустрічатися безпосередньо з католицизмом. Одначе це була б загроза для православної Церкви. Тому властивимущі держать загаль батюшок у темноті, а батюшки цілу Росію.

— А скажіть мені, будь ласка, Алексей Максимович, як ви дійшли до католицької віри? спитав я.

— О, це був довгий шлях, почав він оповідати, і нелегкий. Я в душі відчував уже довший час якесь невдоволення, я був свідомий того, що мені чогось не доставало, не знав тільки чого. І від цього я дуже мучився, а ці страждання змушували мене до шукання. Я шукав довго, роками, аж вкінці дійшов до католицької віри. І я, отче, — він нахилився до мене і поцілував мою руку — я, отче, сьогодні щасливий, я такий щасливий, що можу бути католиком, як той стомлений подорожній, що вкінці знайшов чистоджерельну воду, яка його освіжує. Бо я знайшов правду.

— Я був таким, як і всі наші «русекі» інтелігенти, продовжував Анісімов, релігійно індіферентним. На релігію я дивився, як на пережиток, як на щось для простолюддя. Я вірив тим, які казали, що наука знищила релігію. Але з часом, досі мені відомі відповіді на життєві питання почали мене щораз більше невдовольяти. Через те в мене почало ворухитися зацікавлення релігією. В мене кристалізувався погляд, що, якщо хтось може дати вичерпну відповідь на питання життя і смерті, то тільки релігія. Досі я майже не відвідував церкви. А від тоді я почав заходити до православних церков на Богослужби, слухав проповідей, але це не давало мені вдовolenня. Богослуження виглядало якое театральне, проповіді як деклямації, і то нещирі. Я почав навідуватися і до інших святинь, був у протестантів, у католиків, бував у мечеті, а навіть у жидівській синагозі. Я заходив теж до сектярів. Того, чого я шукав, я не знаходив, якое ніяка церква мене не полонювала. Я ставляв собі питання, де властиво є правда, котра Церква є правдива, але відповіді не знаходив.

— Аж якое одного разу, оповідає Анісімов, в Саратові, в театрі, грали «Кво вадіс» Сєнкевіча, і я пішов з родиною подивитися на цю пєсу. «Кво вадіс» зробило на мене величезне враження. Головно та сцена, де перші християни-мученики співають пісню, запала мені глибоко в серце. У мене збудилося захоплення, подив і співчуття до переслідуваних, а обурення на Нерона за його жорстокість. Після вистави ми в родині ще багато говорили на тему «Кво вадіс». Кілька тижнів після наших відвідин у театрі, зайшов я однієї неділі до католицької катедрі, щоб побачити архієрейську Службу Божу. Сів я в лавку, дивлюся і слухаю. На хорах почали співати питомці. І дивно. Той спів нагадав мені спів перших християн-мучеників у катакомбах з «Кво вадіс», і тим

викликав у мене цілу низку рефлексій. Перших християн поганський Рим ненавидів і переслідував за правду. А от, як тих католиків ненавидять у Росії, як ними помітують. У тих, що переслідувані, повинна бути правда. Ця думка не давала мені спокою весь час, як я сидів у костелі. Служба Божа зближалася до кінця, я дивився на відправу й священників при престолі. Тоді впав мені в око одиє старенький священник. Пізніше показалося, що це був о. канонік Крушинський. Я рішився після Богослужби зловити його і поговорити з ним. І справді я зустрівся з ним і умовився на розмову. З того часу наша розмова не переривалася. В означений час, щось протягом шести місяців, я заходив до нього і ми вели довгі і дуже цікаві розмови на теми віри. Отець Крушинський радив мені одночасно з тими конференціями молитися. І я молився. Все перед конференціями я заходив до церкви і молився. Я також одержував від нього книжки. Особливе враження робила на мене книжка п.н. «Вечорі над лиманом». Правди католицької віри ставали мені щораз ясніші, і вкінці я рішився з цілою родиною прийняти католицьку віру.

— Ще треба було якогось часу, продовжував Анісімов, для підготовки моєї родини, і на саме Христове Різдво ми всі прийняли католицьку віру. Це значить всі, крім бабуськи, яка вже старенька й бажала остатися при старім. Ми їй не противилися. День прийняття до католицької Церкви, це наше найбільше свято і ми його щороку особливо врочисто святкуємо. Отець Крушинський оповідав мені теж про греко-католиків, і я конечно хотів приступити до греко-католицької Церкви, але ніде тут не було греко-католицького священника. То ж я був приневолений прийняти католицьку віру в обряді латинським. Але можете собі уявити, якою великою мусіла бути моя радість, коли я про вас довідався, дорогий мій отче!

Анісімов скінчив. Настала перерва. Я думав про дивні дороги Божого Провидіння. Вкінці я зважився на питання:

— Ну, а як зареагували ваші знайомі і дальша ваша родина, коли довідалися, що ви перейшли на католицизм?

— О, вони зареагували дуже радикально. Вістка про мій, а радше наш перехід до католицької віри, викликала величезне обурення серед руских. Мене і мою дружину зараз викинули з посад, а з дітей робили насмішки в школі та на вулиці, і помітували ними, а вкінці теж викинули. Ми це все приймали покірно й терпеливо зносили. А я навіть радів, що можу терпіти за Христа. І я все казав до моїх рідних: якщо більше нас переслідують, то краще для

нас. А перед очима все стояв мені образ переслідування перших християн з « Кво вадіс ». Пізніше буря ущухла. Дітей знову прийняли до школи, а нас, батьків, на посади. Правда, вже не на ті, що ми мали; на гірші, але це ніщо. На цьому наша віра не потерпіла, а тільки скріпилася.

Він замовк, і я мовчав, замислений. Кімнату заляг вечірній сумерк. Тільки через вікно падало слабе світло з вуличної ліхтарні.

Іншого разу Анісімов показав мені образ, який намалювала його дочка Ніна для нього з приводу перших роковин прийняття їхньої сім'ї на лоно католицької Церкви. Ніна, безперечно, мала малярський талант і образ був вдалий. Я був просто захоплений оригінальною ідеєю образу: він представляв цілу родину Анісімових за спільним столом; відчиняються двері й на порозі появляється Ісус Христос, що благословить своєю рукою цілу родину.

Релігійність Анісімових не мала в собі нічого штучного ні фалшивого. Це була правдива відданість Богові, що плила з глибини серця. Жива віра і велика любов наповняли Анісімова глибоким змістом. Треба було бачити, як він переживав кожну Службу Богу, з якою набожністю він приймав Євхаристійного Ісуса! Я був збудований ним, як дуже він хотів бути греко-католицьким священиком.

— Щоб я, хоч раз у житті, казав Анісімов, міг відправити Службу Богу. О, це була б найбільша, найщасливіша хвилинка мого життя. І він просив мене вставитися за ним перед Митрополитом Андреем, щоб той висвятив його на священика. Одначе часи не дуже сприяли цьому. А все ж таки Анісімов мав таки досягнути свого і на початку 20-их років мали його висвятити на священика. Дальша його доля мені невідома. Але я майже певний, що він здобув вінець мучеництва, як ті перші християни-мученики, яких він оглядав у « Кво вадіс ». Згадую я ті часи і я вдячний Всевишньому, що я міг у моєму житті зустріти таку благородну людину, як Алексей Міксімович Анісімов.

Раз якось приходив до мене Анісімов і каже: « Батюшка, я маю для вас церкву. Ця маленька церковця ось тут недалеко, на розі вулиці Німецької. Якраз для вас. Беріть її та закладайте греко-католицьку парохію в Саратові ».

— Пропозиція не зла, кажу я. Одначе треба взяти до уваги, що я думаю при першій нагоді виїхати звідси додому, а крім того – це непевні часи. Можу сьогодні взяти церкву, а завтра відберуть її мені разом з моєю головою.

З цієї пропозиції ніщо не вийшло.

г) *Револуція*. В листопаді 1917 року прийшла друга революція, большевицька. Вона принесла з собою багато більше змін, ніж березнева революція. Передовсім не обійшлося без проливу крові. Щось два дні тривали завзяті бої в Саратові за владу. Особливо завзятий опір ставили большевикам кадети й студенти. Однак большевики перемогли й, здобуваючи об'єкт за об'єктом, скоро опанували місто. Першим «подвигом» большевиків було випущення з в'язниці кримінальних злочинців. Це відразу місто відчувало на власній шкурі: крадежі, грабунки, вбивства не переводились. До цього долучилися большевицькі чистки від «непечних, буржуазних елементів»; арешти й розстріли були тепер на денному порядку. Створилася ота притаманна большевицькому режимові атмосфера непевности, чи цієї ночі вже не прийде час на нас.

Раз приходжу додому. На брамі стоїть якийсь тип, але мене пропускає. Іду попід вікнами моєї гоподині, Тендзягольської. Глянув я у вікно і зжахнувся: в кімнаті сидять під ряд господиня, її тета й дівчина, а біля кожної якийсь тип держить при щелепах револьвер. Кількох чоловіків бушує по хаті. Я просмикнувся на перший поверх до свого мешкання, де моя дружина настирливо мене виглядала. Тепер ми обоє стали вижидати, надслухуючи, чи і до нас хтось не прийде. Але ніхто не прийшов. У моєї господині позабирали все до решти, але всіх залишили на волі й при житті. Та все ж загрозили, що ще раз прийдуть. Опісля меншевартні речі порозкидали по повітрі, а інші, за кілька днів, можна було купити на базарі. Та це було ризиком, бо траплялися випадки, що до такої особи приходили наступної ночі злодії й відбирали закуплену річ на базарі, щоб її опісля знову продати на базарі. Про дальшу долю пані Тендзягольської я чув таке: вона дуже бідувала, большевики переслідували її і вкінці вона вмерла голодовою смертю. Так закінчила трагічно свій життєвий шлях ця праведниця.

Одного зимового вечора, коли мене не було вдома, застукали салдати — а було їх чотирьох — і до нашого мешкання. Моя дружина налякалася, але скоро опанувала себе, відкрила двері, спокійно кажучи: «Входіть скоро й замикайте двері, бо в мене дитина хвора». Донечка справді хворіла на кір. «Нічого, нічого, кажуть по-завадіяцьки, буде здорова». Розглянулися по кімнаті й убогій обстановці і, мабуть, скоро зміркували, що тут нічим їм наживитися.

— Покажи свої харчеві запаси, каже солдат. Жінка відслонила заслону під кухонним столом і показала кілька торбинок з харчами.

- Більше не маєш? спитав один.
- Не маю, каже жінка.
- А правду кажеш? недовірливо питається ще раз.
- Кажу вам, це все, що маю, відповіла жінка.

Запала мовчанка. Солдати ходять по хаті, заглядають сюди й туди. Вкінці один підходить до жінки й каже:

— Знаєш, ми от в одного багатого врача (лікаря) забрали сто пудов муки. Ми тобі принесемо.

— Дякую, мовить жінка, мені вистачить те, що маю. Для мене важніше, щоб я вернулася додому, до своєї родини.

— Що, ти не тутешня? дивується.

— Ні, мене забрали з Австрії.

— Вот і австріячка. Но, но, не журись, поїдеш додому, поїдеш, тепер уже по війні.

Сказали це і забралися з хати. Нас уже більше не напастували.

Ще за Керенщини Анісімов прохав мене, щоб я взявся « просвіщати » російських батюшок. « Я вже говорив з ними, сказав він, і якби ви погодилися, завтра я можу привести їх сюди до вас. Вони темні, нічого не знають, навчіть їх і розкажіть їм дещо про греко-католиків ».

У зв'язку з цим може буде цікаво довідатися, що о. Величковський ЧНІ, який улітку 1941 року пішов за Збруч проповідувати слово Боже, зустрічається з таким самим проханням. До нього приходили батюшки і просили « просвіщати » їх. Отець Величковський (як той, як говорили, від нашого Андрея) втішався великою пошаною і популярністю серед населення. Німецькі окупанти завернули його знову до Галичини.

Я погодився. Наступного дня прийшло до мене сім батюшок. Між ними був теж рідний брат Анісімової. Це були переважно сільські батюшки, тільки один мав вищу освіту. Наші розмови велися на загальні теми. Ми говорили про різні релігійні проблеми, а тільки час до часу сходили на справи католицької Церкви та унії. Незнання у батюшок було велике, але в своїй істоті були це добрі люди і не бракувало в них доброї волі. З-поміж них вирізнявся цей освічений, тільки він був гордий. Перша зустріч започаткувала цілий цикл наших розмов, які продовжились пів року. Незабаром три батюшки відстали (між ними і той освічений), і ми продовжували наші розмови в п'ятку. Ці мої співрозмовники починали щораз більше цікавитися католицькою Церквою. Один із них почав навіть окремо навідуватися до мене, бо в ньому по-

стало сильне бажання стати греко-католицьким священиком. Мій виїзд із Саратова закінчив ці дуже цікаві розмови, про які я опісля докладно розповів екзархові Фйодорову в Петрограді, а згодом Митрополитові Андрєві у Львові.

Ставлення православних, з якими я зустрічався в Росії, до католицизму відзначалося передовсім двома прикметами: перше — просто жахлива необізнаність, друге — велике упередження. Папу називали антихристом, на католиків дивилися, як на людоїдів, уніятів уявляли собі з рогами на голові. Це не байка. Про фактичні догматичні розходження вони не мали найменшого поняття, а зрештою, не вважали їх аж за такі важні. Багато важнішим було те, що з переходом на унію такий батюшка наражувався на різні неприємності, а то і просто переслідування з боку православного клеру і світських, зокрема на втрату матеріальної підстави до життя.

Одного разу вибрався я був з Анісімовим на село під Саратовом, у якому на вакаціях перебувала його родина. Я був цікавий побачити московську «деревню» — село. Видом деревні я не захопився: хати з кругляків, маленькі вікна, ніде не було плотів, широчезна вулиця, на ній маса соломи, всюди неохайно. Та в цій деревні я мав дуже цікаву зустріч. Під одною хатою сидів на стільці старенький дідусь і ми обидва завели з ним розмову. Коли мова зійшла на церковні справи, цей дідусь розказує нам ось що:

— Ех, кажуть, що головою Церкви є прокурор (заступник царя, як голова Синоду православної Церкви). То неправда, він не є головою Церкви. За горами і ріками, за морями, там далеко-далеко є таке місто, що називається Рим. І в тому місті є старець, такий білий-біленький (це, мабуть, натяк на білу рясу Святішого Отця). Ото він є головою Церкви Христової, а не прокурор.

Цього я не сподівався. Питаюся:

— Ну, а звідки, дідусю, ви це знаєте?

— А, каже, мені оповідав мій дедюшка, а мому дедюшці оповідав його дедюшка.

Коли ми опісля верталися додому, говорить до мене Анісімов:

— Властиво той дідусь є католиком.

— В кожному випадку, кажу, це є виявом, що в масах російського народу підсвідомо нуртує бажання об'єднатися довкола Вселенського Архисерея, Папи Римського.

д) *Революційні часи*. Рік 1917 починався непевними знаками.

Чути було багато нарікань на недолужність царя. Відчувалося, що в повітрі висять якісь зміни. Що мало статися, сталося одного березневого дня 1917 року. Надзвичайні видання газет сповіщали про переворот у Петрограді, про усунення царя й створення тимчасового демократичного правління. Починалися нові часи. В житті саратівського населення березнева революція, правда, не внесла особливіших змін, життя плило далі своїм спокійним руслем. А все ж таки не можна було й у Саратові переочити, що проголошення свободи будило до активності ті сили, які досі не проявлялися.

До березневої революції Саратов був містом, що так скажу, в російській уніформі. Всі люди були вбрані по-російськи, здавалося, на перший погляд, що Саратов це місто чисто російське, а всі його жителі — москалі. З вибухом березневої революції Саратов скидає уніформу, і ви заскочені. Ось погляньте на той маніфестаційний похід, що довгою кільцею просувається вулицями міста з національними прапорами, транспарентами в різних мовах, співаючи різнонаціональні пісні. Ви бачите напереді (очевидно!) «старших братів» москалів, за ними йдуть українці з синьо-жовтим прапором та в національних строях, та й щебечуть по-українському, далі поляки, німці, литовці, татари і т.д., а вкінці жиди. Бачите це, чуєте різні мови, пісні й надивуватися не можете, звідкіля це все взялося.

Ранньою весною 1917 року українці скликали збори до залі консерваторії при вул. Німецькій. Пішов теж і я. Були палкі промови, бадьорі співи, все в дуже піднесеному патріотичному дусі. На закінчення відспівали «Ще не вмерла». Глибоко в пам'яті залишився мені один момент з цього зібрання. До пульту підступає генерал російської армії (його прізвища вже не пригадую собі) і говорить по-московськи: «Вибачайте, що говорю по-руськи, але по-українськи покищо не вмію. Мій батько, сам військовик, п'ятдесят років тому виїхав з України в Московщину і я народився вже на чужині. А тут, перебуваючи увесь час між русскими, я говорив по-руськи. Але, тут його голос набрав патосу, я почуваюся сином нашої неньки України, а вашим, дорогі земляки, братом. І тут перед усіма вами я заявляю святочно, що я був, є і повік буду українцем!» Він говорив ці слова з такою зворушливою щирістю, що сам прослезився. Очевидно, зала прийняла заяву генерала бурю ентузіастичних оплесків і окликів.

В Саратові були спроби організувати українську бібліотеку й читальню, але успіхи були короткотривалі. Після вибуху ре-

волюції в Саратові появилось багато українських полонених з австрійської армії і вони зараз включилися в український рух. Пригадую собі прізвища Зубрицького, Чапельського, Гинилевича.

На Великдень 1917 року відправив я в каплиці Духовної Семінарії співану Службу Божу для бувших українських полонених. Гарно співав мужеський хор полонених. В каплиці було около 500 осіб. А між ними дві останні лавки зайняли православні священники. Тих надзвичайних гостей спеціально запросив ректорат Семінарії, щоб приглянулися греко-католицькій Службі Божій. Прийшло їх кільканадцять і то самих визначніших. Вони, зі службниками в руках, пильно стежили за перебігом Служби Божої. Приємно мені було говорити з ними опісля. Моя дружина, що сиділа недалеко від них, чула як вони, здивовано, часто говорили між собою: « Так як у нас... Точно як у нас », і т.п.

Митрополит Андрей

Митрополита Андрея Шептицького арештували москалі в вересні 1914 року у Львові й вивезли, спершу до Києва, опісля до Курська, а вкінці до тюрми при Спасо-Євфимівському монастирі в Суздалі. Я знав, що Митрополит перебував у Суздалі, одначе я був переконаний, що всякий контакт з ним дорогою листування неможливий. Прошу собі уявити, якою великою мусіла бути несподіванка, коли одного разу почта принесла нам листівку від Митрополита. Він довідався, що я в Саратові з дружиною і дитиною і хотів знати, як мені живеться. При цьому просив писати до нього тільки листівки. Не багато слів можна написати на листівці, але вистачає, щоб передати кілька добрих слів для підйому духа. Він усе просив писати про наші турботи і завжди знаходив слова потіхи й уважливости, теплі слова доброго Архипастира.

« Не впадайте на дусі, мій Отче, раз писав до мене, моліться, а Бог Вас не опустить. Як мається ваша дружина і донечка Маруся »? Кожна його листівка кінчалася словами « Бог з вами »! Сам терпів, а других потішав. Це робити може тільки велетень духа, яким він був. В моїй пам'яті врлося таке його речення: « Проходжуюся тут по кладбищі посеред гробів моїх попередників, може я буду вже останнім ». Листівки від Митрополита значили для нас надзвичайно багато. Не тільки тому, що вони були від нашого дорогого Митрополита, якого я дуже любив, але й тому,

що в них я знаходив стільки щирого й дбайливого серця, що не можна було їх читати без зворушення. Я тоді збагнув ці гарні слова поета:

Якби ти знав, як много важить слово,
Одно, сердечне, тепле слівце!
Глибокі рани серця як чудово
Вигоює, якби ти знав оце!...

Всі листівки, а було їх 18, я ховав як дорогу пам'ятку і привіз їх з Росії додому. Аж ця безпощадна друга світова війна вирвала їх мені. Згоріли вони в полум'ї фосфорових бомб під час налету на Дрезден в лютім 1945 року.

Листування з Митрополитом продовжувалося й тоді, коли він на весну 1917 року опинився на волі. Ми раділи, що Митрополит не забуває про нас. У той час Митрополит розгорнув свою діяльність. Він бував у Києві, Москві, Петрограді, клопотався про права для греко-католиків і опіку над ними. Тоді він іменував о. Фйодорова екзархом всієї Росії. Чекаючи в Петрограді на паспорт, писав до нас, що хоче й нас взяти з собою; він мав їхати через Швецію. Одначе Керенський натискав, щоб Митрополит не зволікав з виїздом, бо в Росії можуть наступити зміни, які йому взагалі унеможливають виїзд. Одного дня ми одержали телеграму. Митрополит повідомляв, що мусить зараз виїздити і висловлював свій жаль, що нас не може забрати. Але й потішив, що й ми вкортці виїдемо. І так сталося.

Кілька років пізніше, коли на це дозволили обставини, я був на авдієнції в мого любого Митрополита на Святоюрській Горі в городі Льва. Авдієнція тривала довго, була надзвичайно приємна. А коли я відмітив, що йому довелося багато натерпітися, він відповів мені коротко: « Так треба було ».

До Петрограду

З вибухом революції постала свобода для всіх чужинців і зачалася мандрівка народів по цілій російській імперії. Полонені і втікачі добивалися до своїх родин різними способами, у різні сторони. Були випадки, що озброювалися, реквірували цілий поїзд і він гнав через цілу Росію, хіба десь силою його спинили. Для мене важко було їхати так навмання в непевний час з родиною і ми постановили підіждати догіднішої хвилини. Вона прийшла щойно на провесні 1918 року.

В той час до Саратова приїхав професор коломийської гімназії Вебер, що б забрати з собою питомців. Одначе питомці вже порозбривалися і їх в Саратові не було. Зустрівшись з Вебером, я запитався, чи він не взяв би мене з родиною замість питомців. Він радо на це погодився і ми почали готуватися в дорогу. Підготовка тривала кілька днів. Тих кілька днів родина Анісімових просиджувала в нас цілими днями. Вони ніяк не могли погодитися з фактом нашого виїзду. Зродилася навіть думка, щоб вони їхали з нами, але її здійснити не було можна. На пам'ятку для Анісімових я залишив катехизм Шпірага в українській мові. Перед самим від'їздом ми троє зайшли до єпископа Кесслера подякувати за його доброту супроти нас і одержати благословення на дорогу. Єпископ був зажурений майбутнім, бо напастували його і розбили двері до його помешкання.

Прийшов день виїзду. З родиною Анісімових ми розпрощалися вдома, а сам Анісімов супроводжав нас на станцію і допоміг дістатися в вагон жахливо переповненого поїзду. Ми не могли розлучитися. Я стояв при вікні і через відкрите вікно стискав на прощання руку Анісімова. В його очах блистіли сльози, і як ніби чую його слова: « Батюшка, згадайте мене нашому Андрєві Митрополитові і моліться за нас »! Поїзд рушає, він не відступає, іде з поїздом, підбігає... Вкінці став з боку і довго-довго дивився слідом за нами, аж поки поїзд не зник на закруті. Ми були дуже зворушені. Немає на світі нічого ціннішого, як щира душа приятеля.

Поїзд помалу котився в напрямі Петрограду, вистукуючи рівномірно свою монотонну мелодію. Я їхав у священничій рясі, дарма, що в той революційний час було це досить ризиковне. Але я не мав іншого убрання. В моїй валізі була пляшка літургичного вина і маленька пляшечка епірту до епіртові машинки, на якій я думав по дорозі загріти Марусі молоко. Несподівано чуємо: ревізія! Солдати ревідують пакунки. В мене кров застигла. Може бути велика біда, коли знайдуть алькоголь, а ще до того в священника. За алькоголь строго карали, навіть смертю. Але думати не було часу. Ось салдати стоять уже перед нами. В цьому критичному моменті моя трилітня донечка Маруся, побачивши салдатів, затягає на весь голос революційну пісеньку, що її навчилася десь від дітей: « Вставай, піднімайся рабочий народ... » Я її не знав, що вона знає цю пісню. Вся увага салдатів зосередилася на ній. Вони захоплені, не можуть нахвалитися, як ми гарно виховуємо дитину, і дають за приклад для всіх пасажирів. Просять дитину ще щось заспівати, а вона співає їм те, що в Саратові навчилася.

« Ну, підемо далі », каже старшина. Ще поклепав мене по плечах: « Харашо, батюшка, харашо »! І пішли. Так обійшлося нам без ревізії.

Наша подорож до Петрограду через Москву тривала десять днів. В Москві були ми три дні. Вкінці – ось Петроград. Згадався Шевченківський « Сон » і ті козаки, що на їх трупах цар Петро I побудував собі оцю столицю. Петроград це велике й гарне місто європейського зразку. Багато гарних вулиць (напр. Невський Проспект), площ, парків, величавих будинків, історичних пам'яток, мостів через Неву. Невського Проспекту напевно не посоромилася б ніяка столиця в світі.

В Петрограді замешкали ми в палаті архієпископа Роппа. Тут мешкав теж його суфраган, єпископ Цєпляк. Було це при вул. Фонтанка ч. 36. В цій великій будові містилася колись також римо-католицька семінарія. Тепер одно крило дому призначили для втікачів, що просувалися через Петроград в рідні сторони. Тут і ми задержалися, поки не оформлять наші паспортіві папери. В місті був голод. Перший раз у житті ми тут їли кінське м'ясо. Архієпископа Роппа в той час у Петрограді не було. Нами сердечно займався єпископ Цєпляк, ділився з нами, чим мав. Раз сказав він мені: « Ми помагаємо всім, без різниці національності, всім ». І так він робив. Єпископ Цєпляк розказав нам, що в його палаті мешкав також наш Митрополит Андрей, що недавно виїхав з Петрограду до Львова. « Великий це чоловік, і духом і тілом », сказав єп. Цєпляк.

Якось за тиждень був наш Великдень. Серед різних турбот ми про нього й не пам'ятали. Але пам'ятав про нього єп. Цєпляк. Щоб відзначити це наше свято і зробити нам приємність, він сам приніс нам такі рідкості, як три яйця, кусок м'яса і білу булочку та нас щиро поздоровив « Христос воскрес », і додав святочні побажання. Яка гарна була ця уважливість єпископа. Щодня відправляв я Службу Божу в його каплиці, а служила мені моя дружина, або сам Владика Цєпляк, відповідаючи уважно: « Господи помилуй ».

У Петрограді була греко-католицька парохія. Церковця містилася на першому поверсі якогось старого будинку. Була одна простора кімната з малим іконостасом і тетраподом. Туди ми вибралися у Велику П'ятницю перед полуднем. Якраз була відправа, що її служив екзарх усієї Росії Фйодоров, з асистом. Співав гарно малий хор. На вид плащаниці і під враженням співу моя дружина ревно розплакалася. Одна пані відвела її до бічної кімнати і поті-

шала. Туди зараз і я зайшов, а за мною о. Алексей Зерчанінов, що запросив нас до себе – мене, жінку і дитину.

Отець Зерчанінов, це був сивий дідусь з добрячими очима і довгою бородою. Він перший з православних священників перейшов на католицизм. Мешкання його було дуже скромненьке. Ми сіли при столі, а на столі зараз з'явився чай і на малі часточки покрайний хліб на тарелі. « Це, бачите, пояснив господар, у нас, у Петрограді, нема хліба і ми кормимося такими частичками, немов до св. Причастя ». І зараз, щоб не вразити гостей, додав: « Але я багатий, у мене ще повний один слоїк таких часточок, і, прошу, не стісняйтеся ». Така мила щирість того старика-священника. Ми пили чай без цукру, закушували сухими часточками й розмовляли. Дитина одержала ще дві кісточки цукру, бо більше не було. Розмова зійшла про Митрополита Андрея. Отець Зерчанінов не називав інакше Митрополита, як « наш Андрей ». Зрештою, так любили називати Митрополита майже всі російські греко-католики. Отець Зерчанінов, зокрема, мав великий подив для його особи.

На пам'ятку одержали ми від нього світлину, яку група греко-католицьких священників у Петрограді зробила разом з Митрополитом. Коли я побачив на світліні Митрополита, я здригнувся. Я його все уявляв собі таким, яким бачив останній раз у Львові перед 1914 роком. « Чи це Митрополит? Це справді він? » питався я кількакратно з недовірям. Як дуже він постарівся! О, неволя, терпіння так сильно відбилися на ньому. І серед тих страждань він пам'ятав про мене, цей великий Мученик. На світліні Митрополит сидів по середині, праворуч від нього екзарх Фьодоров, а ліворуч у першому ряді, на самому краю, о. Зерчанінов. « Як наш Андрей, оповідав о. Зерчанінов, оглядав цю світлину, звернувся до мене і сказав: А чи не сталася вам кривда, дорогий Отче, що вас посадили так далеко від мене? » Отець Зерчанінов був захоплений цією ввічливістю Митрополита.

Отець Зерчанінов попровадив нас опісля до екзарха Леоніда Фьодорова. Відкрились двері і ми опинились у малій кімнаті, надзвичайно скромно улаженій. У куті – звичайне залізне ліжко, по середині стіл, біля вікна ще один стіл з канцелярйним приладдям служив за бюро, з боку полиця з книжками, під стіною дві шафи, на головній стіні великий, гарний хрест з Розп'яттям. Тут жив, мешкав і працював екзарх усієї Росії, Фьодоров. Перед нами молода людина, середнього росту, з чорною бородою, високим, випуклим чолом і мудрими очима. Це екзарх Фьодоров. Був у зви-

чайній рясі без ніяких відзнак. Я хотів поцілувати його в руку, але він не дозволив. Ми поцілувалися в рамена. Він привітав мене і мою дружину з дитиною з великою сердечністю, і то гарною українською мовою. Отець Зерчанінов залишив нас самих.

— Я довідався від нашого Андрея, каже екзарх, що ви перебуваєте в Саратові і я вислав вам футро і ще дещо.

— Я нічого не одержав, відповідаю. Видно вкрали на пошті. Сьогодні це часто трапляється.

Опісля розпитував він про нас і наше життя, а далі перейшли ми на загальні теми. Та маленька наша донечка хотіла вже спати і ми хотіли відійти. Але екзарх ще мене затримав, а дружина з дитиною пішли додому в товаристві якоїсь жінки, що її він поручив.

— Росія могла б скоро стати католицькою, якби світська влада не перешкаджала, говорив Екзарх. Щодо православного духовенства, то священники з високою освітою – горді, і на них ледве чи можна числити. Зате нижчі, скажімо сільські батюшки, доступні для правди, тільки вони мало що знають. Тут взагалі люди дуже мало знають про Христову науку. Я підбираю в проповіді простенькі слова й образи, а після проповіді приходять до мене люди й їратулюють мені за таку високонаукову проповідь.

— Сьогодні в Петрограді, продовжував екзарх Фйодоров, маємо вже кількасот греко-католиків, і їхнє число постійно зростає. Також у Москві є греко-католицька парохія. Взагалі можу сказати, що наша праця приносить овочі. Коли стало відомим, що я є екзархом усієї Росії, почали до мене напливати з усіх сторін батюшки, головно ті, що мали гірші парохії. Вони думали, що я маю золото, роздаю гроші і ліпші парохії. А коли переконалися наочно, що я сам нічого не маю, розчаровані відходили від мене.

— Наш Андрей, говорив далі екзарх, це свята людина. Його особа в Росії має популярність і авторитет. У Суздалі він дуже натерпівся. Дали йому низьку кімнату, в якій він не міг випростуватися. Але своєю особою він так сильно ділав на своє оточення, що навіть його сторожі стали його друзями, і тому він, хоч мав бути ізольований від світу, міг удержувати широкі зв'язки. Він також нав'язав був близькі зв'язки з впливовими колами російської аристократії. Впливи нашого Андрея сягали дуже далеко, зокрема коли він опинився на волі. Большевицька революція багато дечого перебила в наших зусиллях.

Цікаве оповідання екзарха переривали мої питання, і ця дуже мила розмова довго тривала. Його особа з авреолею святости зробила на мене надзвичайно сильне враження. Він діяв на свого спі-

врозмовника якоюсь незбагнутою силою. Я відчув, що передо мною Божа людина, наділена великими Божими ласками. Його простота, покора, убогість, сердечна любов, сильна віра й величезна надія на Боже Провидіння, а при тому всьому глибока мудрість робили його великим. Переходжу в моїй пам'яті людей, з якими довелось мені в житті зустрічатися, і стверджую, що насправду мало з них можна б порівняти з екзархом Фйодоровим.

Екзарх згадав у розмові і про єпархіяльний собор, що його скликав був Митрополит Андрей в травні 1917 року в Петрограді, та про свої переживання по тюрмах. Крім о. Зерчанінова, ми пізнали ще о. Абрікосова, о. Дейбнера. Прізвища інших я забув. Фйодоров додав, що архиспископ Ропш невдоволений з роботи Митрополита Андрея; він волів би, щоб Росія прийняла католицьку віру в латинському обряді, і про це інформував Папу. Архиспископа Ропша я не бачив, але чув, що на 3-го Мая мав він виголосити сильно патріотичну польську проповідь у катедрі в Петрограді. На відхід, екзарх просив заходити до нього й заявив: « Коли лиш маєте, дорогий Отче, якісь турботи, заходіть до мене. Для мене буде радість, коли зможу вам чимось допомогти ».

Принагідно запитав я був єпископа Цєпляка: « Чи добрий вибір упав на екзарха Фйодорова »? А єпископ, у відповідь, сказав: « Кращого не можна собі бажати, як той, що його зробив Митрополит Андрей Шептицький ».

Одного дня запросив мене до себе о. Тшецяк, бо хотів дати нам харчевий пакунок. Отець Тшецяк, поляк, професор Академії в Петрограді, був центральною особою в допомогівій акції, головню полякам, на терені Росії. Про нього говорили, що він спровадив один мільйон поляків з Сибіру до Польщі. Його арештували большевики два рази. Другий раз випустили тільки за спеціальною порукою архиспископа Ропша. З великим зацікавленням ішов я до цього великого польського патріота. Застав я його на розмові з людьми, настоячки. Кімната була на половину завалена пакунками й людьми.

— Де ваша канцелярія? питаюся.

— Тут є моя канцелярія, моя спальня, їдальня, мій сальон і маґазин, все нараз, відповів о. професор, усміхаючись.

Якісь люди вийшли, а прийшли нові. Приходили і відходили.

— Та в вас, кажу, як на ринку. Двері від людей на замикаються.

— Це від коли вибухла революція так є щодня, а часом і вночі.

Перед тим було дещо спокійніше, заспокоював мене.

— Та ви, мабуть, не маєте часу навіть переспатися, питаю.

— О ні, тут і там все ще можу яку годину переспатися. Зрештою між 12-ою і 6-ою вночі нормально в мене є спокій, хіба, що хтось у мене ночує. Але й то мені не дуже перешкаджає. Мусимо собі взаємно помагати, бо як самі собі не поможемо, то ніхто нам не допоможе, відповів о. Тшецяк.

Я дістав якусь пачку з консервами молока для дитини. На відхіднім о. Тшецяк сказав мені: « Отче, пам'ятайте, тут треба мати відкриті очі й вуха, замкнені уста. То Росія. Дуже вважайте, коли говорите ». Вертаючись додому, я думав про посвяту й любов цього скромного усміхненого священика.

Перебуваючи в Петрограді, відвідали ми величавий православний Ісааківський собор. Була це справді велична будова, з якої, що так скажу, капало багатство. Іконостас був зроблений зі самих мозаїк. Перед іконостасом лежав чудовий килим. « Ось тут стояла царська родина », пояснив церковний провідник. За іконостасом – прегарний вівтар. Я ступив мимохоть однією погою на килим, що лежав перед престолом. « Не вільно », крикнув до мене провідник, « не вільно ставати на килим. То тільки батюшкам вільно, а мирянам ні ». Опісля питаюся нашого проводиря: « А скажіть, будь ласка, що є там у кивоті, на престолі »? Відповідь звучала: « Я не знаю, не розуміюся на тому ».

Вкінці ми одержали потрібні папери з данського консуляту і треба було ладитися до виїзду. Сердечно попрощались ми з екзархом Фйодоровом і з другими священиками. Єпископ Цепляк обдарував нас ще харчами на дорогу. Одночасно передав нам під опіку о. Соболя, сотрудника з катедрального храму св. Юра у Львові. Він був нервово хворий. Три тижні перебули ми в Петрограді і Бог опікувався нами через добрих людей.

Поворот додому

Ми заладувалися в тягарові вагони і поїзд рушив з Петрограду на південь. Серце живіше б'ється, коли ви усвідомляєте собі, що кожна хвилина це ближче додому. На маленькій граничній станції Орша наш поїзд перебрали від москалів німці в заміну за поїзд з російськими полоненими. За тиждень ми опинилися в Бересті Литовськім. До Берестя приїхали ми вночі. Моя дружина з дитиною спали, а я пішов на станцію купити молоко і хліб. Ніч була дуже темна. Я йду і чую спів « Сердечна Матко, Олекунко люду ». Іду за тим голосом і стрічаю робітників-поляків. Заговорив я до

них по-польськи, а вони з радістю сказали: «То наш ойцєц духовни!» Радо запровадили мене до своєї кімнати, купили мені молоко і хліб, і грошей не взяли, як довідалися про мою подорож. Та нараз вдарила мене страшна думка, чи поїзд вже не поїхав. І справді поїхав. А начальник станції ще сказав мені, що бачив, як у вікні стояла якась пані з дитиною на руках і плакала. «Ах, подумав я собі, це ж моя дружина». Що за біль! Зараз наступним поспішним поїздом я поїхав, і на станції у Володимирі Волинськїм бачу через вікно, як моя дружина сидить над ровом, тримає на колїнах дитину і плаче. Вибїг я з поїзду, і радість обтерла нам сльози. Ми покрїпили себе хлібом і молоком, але що далї нам робити? Надзвичайно втомленї сидимо і бачимо, як до нас наближається якийсь вояк. Був це лікар, д-р Чапельський. Довїдавшись про все, він прийняв нас, як своїх рїдних. Відступив нам свою кімнату. Ми скупалися і положилися спати. Спали як забитї. Як довго? Мабуть добу. Пригадую собі тїльки, що коли ми пробудилися, д-р Чапельський аж ахнув. «Ну, нарештї, каже, а я вже думав, що ви помирали. Я надслухував, чи ще живете». Ми прийшли трохи до себе. Опїсля пїднайшли собі квартиру при допомогї д-ра Чапельського і перенеслися туди. Там і перебули ми приписанї два тижнї кwarantани.

Ми ночували на оскленїй верандї, бо моя дитина вночі не давала спати господарям. Та однїєї ночї хтось вибив шиби у верандї, бо довідався, що я унїятський священник. Добре, що нїкого з нас не покалїчив. Якось я докїнчив свою квантану. Отець Соболь, що був з нами, не вїдбував квантани, а зараз був перевезений до Львова, де вкортцї ї помер.

Пїсля квантани ми рушили далї через Львїв до Станиславова, а звїдтам у рїднї сторони, в Калущину, до Пїдмїхайля. Тут очїкували нас родичї і два сини, один мав п'ять рокїв, а другий три. Вони думали, що ми десь погинули, а ми ось тут перед ними. Радїсть була велика. Нам щастя розпирало груди, щастя, якого дїзнає вигнанець, коли йому Всемогучий Бог знову дозволить ступити на рїдну землю й зустрїтися з дорогими особами. Був червень многонадїйного 1918 року. Над Днїпром розбудувалася Українська Держава, а в Галичинї, вкортцї, мав блиснути сяйвом волї Перший Листопад.

Сердечно привїтав мене в Станиславовї мїй єпископ Кир Григорїй Хомишин і дав менї тимчасово завїдування парохїї у Василькївцях, коло Гусятина. Та почалася польсьько-українська вїйна, і знову неспокої та журба зї страхом. Тут умерла менї дитина.

По році побуту у Васильківцях, єпископ переніс мене до Станиславова й іменував катехитом школи СС Василіянок. Та в другій війні большевики викинули мене зі школи, сестер порозганяли, а я, за дозволом єпископа, виїхав з родиною до Кракова. Тут працював як сотрудник при церкві св. Норберта, де парохом був о. д-р Хрущ, і рівночасно був душпастирем у шпиталі ім. св. Лазаря. Після п'ятьох років у Кракові виїхали ми до Берліна, а з Берліна до Дрездена. Тут бачив я пекло на землі. Дня 13 лютого 1945 року був такий жахливий налет на Дрезден, що за кілька годин ціле гарне місто бомбовики спалили. Люди горіли на вулицях. Я бачив, як на стації у вагоні горіли дві священничі родини, о. Доманський і ще один. Моя дружина почала горіти, та я якось загасив вогонь. З Дрездену поїхали ми до Бамбергу і тут, через п'ять років, працював я в трьох таборах як душпастир. З Бамбергу виїхали ми до Америки, до Гобокен на два роки, а з Гобокену до Коговз на сотрудника. По п'яти роках в Коговз, знову на сотрудника до Клівленду. А по п'яти роках перейшов я на емеритуру з огляду на мій вік і живу у своїх добрих дітей на Пармі. Тут померла моя дружина десять років тому.

Та хоч мені дев'ятдесят * років життя, я все таки працюю. Займаюся Апостольством молитви, даю замкнені реколекції для мирян і займаюся Євхаристійним Товариством Священиків. Таким чином хочу віддячитися Богові хоч трошки за Його опіку над мною і моєю родиною.

Це я написав, і прочитав, і сказав: « Мій Боже, який Ти добрий! В своїй любові Ти провадив мене з родиною дивними дорогами. Дай мені ласку любити Тебе щораз більше цілим серцем, мій Боже »!

* Автор цих споминів, о. Атанасій Тимків, народився 16 липня 1882 р. Його дружина померла в 1959 р. Спомини написані в основному в 1951 р., ошісля доповнені. - Ред.

РЕЦЕНЗІЇ

Journal of Ukrainian Graduate Studies - Журнал Вищих Українознавчих Студій,
Toronto, Canadian Institute of Ukrainian Studies, v. 1, No. 1, Fall 1976.

Нещодавно появилoся перше число Журналу Вищих Українознавчих Студій, що його спонзує Канадський Інститут Українознавчих Студій при Албертському Університеті в Едмонтоні. Цей Журнал появляється два рази на рік (восени і на весну), разом коло 200 сторінок друку.

Це перший того роду журнал, якого потребу незвичайно відчувається. Це є наукова публікація, якої ціллю є помогти друкуватися студентам, які закінчили університетські студії. Їхні теми мусять відноситися до питань українознавства з таких ділянок як: історія, освіта, гуманістичні науки, право і соціальні науки.

Редакція приймає статті в англійській, французькій і українській мовах. Це будуть виїнятки з тез, есеї чи спеціально написані статті.

Про вартість предложені до друку праці-статті рішає редакційна колегія, до якої належать українці, університетські професори, як теж і студенти, з канадських і американських університетів.

Перше число своїм змістом вказує на те, що редакційна колегія ставиться з повною увагою до поставленого завдання. Ось зміст першого числа, щоб наш читач мав змогу з'орієнтуватися про що йдеться в тому журналі:

Від Редакції, Шукання за ідеальним місцем у Чорній Раді (Куліша), Антонич і натяки на смертність (О. Ільницький), Джерела Української Революції 1648 р. (С. Величенко), Український соціалістичний рух у Канаді в роках 1900-1918 (О.Т. Мартинович), Про О. Гончара, Слово на вечорі 3 квітня 1968 р. (О. Гончар), Виїняток з англійського перекладу «Собору», В. Стусь (М. Царинник), Бібліографія В. Стуся, Перегляд книжок, Пресове повідомлення, Канад. Інститут Українських Студій.

Передплата тільки 4 дол. на рік. Можна сподіватися, що журнал сповнить своє завдання, якщо редакційна колегія зберігатиме високий рівень, що його собі намітила.

Богдан З. Казиміра
Університет Ріджайни, Саскачеван

Наш театр. Книга діячів українського мистецтва 1915-1975, том I, Наукове Товариство ім. Шевченка, Секція Історії України, Комісія Театрознавства, Серія I: Збірники, Матеріали до історії українського театру 1915-1975 рр., т. I, за редакцією Григора Лужницького і Леоніда Полтави, накладом ОМУС-у (Об'єднання Мистців Української Сцени), НьюЙорк - Париж -

Сідней - Торонто, 1975, обкладинка Василя Дорошенка, 848 стор. великого формату.

Ця праця це, безперечно, велике досягнення нашої еміграційної науки та суспільно-культурної діяльності взагалі. Головний редактор цієї книги, Григор Лужницький, зібрав і солідно опрацював матеріали і документи однієї з найважливіших ділянок української культури - театрального мистецтва 1915-1975 років.

Ця праця заповнила велику прогалину в історії українського театрального мистецтва. В Україні, як відомо, під « прапорами соцреалізму » і шовіністичної московської народобивної політики про цей період українського театрального мистецтва майже нічого не написано, а якщо й написано дещо, то з точки зору московської панівної філософії, висуваючи на перше місце культуру « великого руського народу », а культуру інших народів зводиться до провінційного примітивізму.

Українське театральне мистецтво та кіноматографія бурхливо почали розвиватися в період між двома світовими війнами, випереджуючи російське театральне мистецтво і кіномистецтво, здобуваючи заслужене місце й признання серед кращих театрів Західньої Європи. Москалям не до смаку було таке випереджування російської культури культурою українською. Вони постановили розгромити спонтанне відродження української культури. Буквально на протязі кількох років вони знищили Леся Курбаса, творця модерного українського театру, що вирвав українське театральне мистецтво з примусових кліщів етнографізму-побутовізму і поставив його на рівні найкращих театрів світу. Москалі знищили пробіски нової української драматургії, а її кращого представника, М. Куліша, автора таких драматургічних шедеврів як *Патетична соната*, *Народній Малахій*, *Мина Мазайло*, *Маклена Граса*, запроторено на Соловки, а згодом знищено. Інших (І. Кочергу, О. Довженка) стероризовано і під загрозою смерті запряжено до режимної соцреалістичної колісниці.

Про театральну діяльність у Галичині цього періоду в українських радянських публікаціях не згадується майже взагалі. Тому книга *Наш Театр* має велику цінність і значення. Але є у цій праці й недоліки. Наприклад, у розділі, в якому подається історія розвитку театральної діяльності в ЗСА, ні словом не згадано про « Українське Театральне Товариство в Дітройті », що його зорганізували в 1960 році З. Тарнавський і автор цих рядків. До складу театру входили професійні актори українських театрів: Святослава Березовська, Василь Барнич, Микола Кавка, Роман Татарський і Степан Чорній. Мистецький керівник театру - Зенон Тарнавський. Театр підготував виставу невідомого автора *Дійство про чоловіка*, яка йшла з неабияким успіхом у Дітройті і Торонті. Дітройтське « Театральне Товариство » влаштувало також декілька концертів для української громади. Група розпочала була також працю над драмою Т. Шевченка *Назар Стодоля*, але, на жаль, передчасна і несподівана смерть З. Тарнавського не дозволила здійснити цієї вистави, тим більше, що С. Чорній, який мав виконувати роль Назара, одержав працю в Сиракузькому Університеті і переїхав з родиною до Сиракуз.

До складу « Дітройтського Театрального Товариства », крім згаданих професійних акторів, входили аматори з-поміж української студентської молоді. Вийшло перше число журналу *Театр*.

Відносно інших розділів книги *Наш театр* то, нашу думку, стаття Л.

Онишкевич про еміграційну драматургію дуже загальна, радше енциклопедичного характеру. Треба було хоча б у стислій формі проаналізувати драматичні твори кожного драматурга, що їх авторка згадує у статті (до речі чомусь не всіх важливіших драматургів згадано у цій статті).

До найбільших недоліків у книзі належать мовні прогріхи. Для ілюстрації наводимо деякі з них: на стор. 12 згадано прізвище тієї самої особи в двох різних правописних варіантах — «Семйонова і Семенова»; у книзі аж ряхтять від пасивної форми вислову, як ось, наприклад, на стор. 18: «Театр організований в 1970 р. антрепренером Іваном Когутяком». Краще сказати: Театр, що його організував Іван Когутяк... і т.д., бо пасивна конструкція чужа для української мови, вона вкралася до нашого мововжитку з російської, польської та інших мов. Треба також вистерігатися нелітературного сполучного слова «котрий», а вживати *який* або *що*, наприклад на стор. 25 читаємо: ...«під мистецьким керівництвом Леся Курбаса, котрий спирався на модерні напрямки»..., краще сказати: ...*який* або *що* шукав нових напрямків... і т.д. У книзі дуже часто зустрічаємо іменникові прізвища змінені на прикметникові, наприклад, на стор. 28 читаємо: «Ванда Коссак-Сорокова...; Марія Гірнякова»... і т.д., а має бути: Ванда Коссак-Сорока...; Марія Гірняк.

Драматична поема Л. Українки має назву *У пущі*, а не *В пущі*, як це читаємо в книзі.

Треба було також дати показник імен окремо для кожного тому, бо читачеві багато зручніше читати книгу і в цій самій книзі мати показник імен, що зустрічаються в ній, а не заглядати до другого тому, якого, до речі, ще й немає.

Ці недоліки, звичайно, не знижують вартости книги і вона повинна бути окрасою кожної домашньої бібліотеки.

СТЕПАН ЧОРНИЙ

З М І С Т

<i>Б. Лончина</i> : Подвійний Ювілей Патріярха Йосифа	3
<i>М. Качалуба</i> : Із циклю « Кінець Святого Року » в Римі	9
<i>З. Когут</i> : Сліди	10
<i>Д-р К. Біда</i> : Іоанікій Галятовський на тлі своєї доби	11
<i>І. Боднарук</i> : Бард стрілецької музи	17
<i>Ю.Л.</i> : Українська ієрархія на Крайовому Євхаристійному Конгресі у Познані	27
<i>Р. Данилевич</i> : Найбільша нагорода	30
<i>О. Верлан</i> : Двісті літ поступу	36
Спомин про сл. п. Івана Бабія	47
<i>о. А. Тимків</i> : На вигнанні	52
РЕЦЕНЗІЇ: Journal of Ukrainian Graduate Studies (<i>Б. Казимира</i>), Наш театр. Книга діячів українського мистецтва 1915-1975 (<i>С. Чорній</i>)	79

Адреса редакції: DZVONY, 20175 Lumpkin, Detroit, Mich. 48234, USA

Адреса адміністрації: DZVONY, Via Воссеа, 478 - 00166 Roma, Italia.

